ÎNSEMNĂRI DE IARNĂ DESPRE IMPRESII DE VARĂ

Traducere de Demostene Botez şi Irina Andreescu

CAPITOLUL I

în loc de introducere

Sînt câteva luni de când voi, prietenii, lini cereţi să vă descriu cit mai repede impresiile mele din străinătate \ fără să bănuiţi că rugămintea voastră mă pune pur şi simplu în încurcătură. Ce-aş putea să vă scriu ? Ce-aş putea să vă povestesc nou, necunoscut încă, nepovestit încă ? Cine dintre noi toţi, ruşii (adică cei care citesc măcar revistele) nu cunoaşte Europa de două ori mai bine decât Rusia ? Am scris aici de două ori din politeţe, în irealitate însă o cunoaşte, probabil, de zece ori mai bine. în aiară de asta, ân afară de aceste iconsideralţii generale, voi ştiţi, desigur, că eu n-am nimic aparte de povestit şi cu atît mai puţin de notat, într-o ordine oarecare, ântrucît eu însumi n-am văzut nimic într-o anumită ordine, iar ce-am văzut Ji-am reuşit să desluşesc cum trebuie. Am fost la Berlin, Dresda, Wiesbaden, Baden-Baden, Koln, Paris, Londra, Lucerna, Geneva, Genova, Florenţa, Milano, Vienia şi în alte oraşe de cîte două ori, şi pe toate le-am parcurs exact în două luni şi jumătate ! Ce poţi oare să vezi cum trebuie dacă străbaţi atâtea ân două luni şi jumătate ? Vă amintiţi că mi-am alcătuit itinerarul din timp, încă la Pe-tersfourg. în străinătate nu mai fusesem niciodată ; ardeam de dorinţă să mă duc într-acolo aproape din fragedă copilărie, •încă de pe-atunci cînd, în serile lungi de iarnă, neştiind să ^citesc, ascultam, cu gura căscată şi încremenit de uimiTe şi ^oază, cum părinţii mei citeau, 'înainte de culcare, ro-58 "~^\

manele lui Radcliffe[2], care mă făceau să aiurez apoi în somn, scuturat de friguri. în sfîrşit, am reuşit să plec peste graniţă la vîrsta de patruzeci de ani şi, bineînţeles, doream nu numai să văd cit mai multe, dar chiar să văd totul, neapărat totul, în ciuda timpului scurt. Afară de asta, nu eram absolut în stare să aleg cu calm locurile pe care voiam să le vizitez. Dumnezeule, cîte am aşteptat de la această călătorie ! „Chiar dacă n-o să văd bine cu de-amănuntul, — îmi ziceam eu — în schimb o să văd tot, o să vizitez toate locurile şi, din ce-o să văd, o să se închege un tot întreg, un tablou general. întreaga «ţară a sfintelor minuni» [3] o să mi ise înfăţişeze dintr-o dată, de la mare înălţime, asemenea pământului făgăduinţei văzut în perspectivă de pe un munte. într-un cuvânt, o să .capăt o impresie nouă, minunată, puternică. Ce regret cel mai mult acum, cînd stau acasă şi-mi amintesc de călătoriile mele de astă-vară ? Nu faptul că n-am reuşit să văd nimic în amănunt, ci că iam fost aproape pretutindeni, dar la Roma, de pildă, n-am putut să mă duc. Iar la "Roma, am scăpat poate prilejul să-l văd pe papă..." într-un cuviînt, m-a apucat un dor nepotolit de a vedea ceva nou, de a schimba locurile, de a culege impresii generale, sintetice, panoramice, de perspectivă. La ce vă mai puteţi aştepta de la mine după astfel de mărturisiri ? Ce-aş putea să vă povestesc ? Ce-aş putea să zugrăvesc ? O panoramă, o perspectivă ? Ceva văzut de la înălţime ? Dar probabil că voi cei dinţii o să-mi spuneţi că am luat-o prea de sus. în afară de aceasta, mă isocotesc un om scrupulos şi n-aş vrea câtuşi de puţin să mint nici chiar în calitate de călător. iDacă voi lîncepe să vă zugrăvesc şi să vă descriu o singură panoramă, măcar atunci neapărat am să mint şi asta nu pentru că sînt un călător, ci pentru că în împrejurările în care mă aflu esite cu neputinţă să nu mint. Judecaţi şi voi : Berlinul, de pildă, mi-a produs cea mai acră impresie. Am stat acolo doar douăzeci şi patru de ore. Şi acuma Îmi dau seama că sînt nedrept cu Berlinul, că nu pot să susţin categoric că ar produce o impresie acră. O impresie dulce-acră măcar şi nu pur şi simplu acră. De unde a pornit această nefastă greşeală a mea ? iDe bună seamă, de acolo că eu, om bolnav, suferind de ficat, am gonit două zile şi două ■nopţi în tren, prin ploaie şi ceaţă, pînă la Berlin şi, sosind în ell, nedormit, palid, frânt de oboseală, am observat deodată, de la prima privire, că Berlinul seamănă nemaipomenit cu

59

Petefsburgul. Aceleaşi istrăzi drepte, aceleaşi mirosuri, aceleaşi... (de altfel, n-am să le înşir pe toate cîte-s aceleaşi !). „Dumnezeule, mă gândeam în sinea tmea, a meritat oare să mă chinuiesc două zile şi două nopţi în tren ca să văd ce vedeam acolo de unde am plecat ?" Pînă :şi teii nu mi-au plăcut [4], şi doar pentru păstrarea lor orice berlinez va sacrifica tot ce are mai scump, poate chiar şi constituţia lui ; şi ce este oare mai scump pentru un berlinez decât constituţia lui ? [5] In aiiară de aceasta, berlinezii înşişi, toţi pînă la unul, mă priveau atît de chiorîş, încît eu, fără să privesc nici chiar frescele lui Kaulbach[6] (ce grozăvie !), am şters-o cît mai repede la Dresda, ducînd în suflet convingerea profundă că trebuie să te obişnuieşti în mod deaseibit cu nemţii şl că dacă nu eşti obişnuit, e foarte greu să-i suporţi în mase compacte. Iar la Dresda iam greşit chiar şi faţă de nemţoaice ; de îndată ce-am ieşit în stradă, mi s-a năzărit că nu există nimic mai dezgustător idedît tipul de femeie din .Dresda îşi că însuşi cîntăreţul iubirii, Vsevolod Krestovski[7] — cel mai convins şi cel mai vesel dintre poeţii ruşi —• s-ar fi pierdut aici cu totul şi poate chiar s-ar ii îndoit şi de vocaţia lui. Eu, bineînţeles, mi-am dat seama, în aceeaşi icliipă, că vorbesc prostii şi că el nu s-ar putea îndoi în nici o împrejurare de vocaţia lui. Peste două ore, mi-am explicat totul : întorcîndu-mă în camera mea de la hotel şi scoţând limba în faţa oglinzii, m-am convins că părerea mea despre doamnele din Dresda seamănă a cea mai neagră

calomnie. Limba mea era galbenă, încărcată...
„Oare într-adevăr omul, acest rege al naturii, depinde în asemenea măsură de propriul său ifiicat ? mă gîndeam eu. Ce umilinţă !" Cu aceste gînduri atît de liniştitoare am pornit la Koln. Recunosc, mă aşteptam la mai mult de la catedrală ; i-am desenat contururile icu veneraţie încă în tinereţe, pe rând urmam arhitectura[8]. La înapoiere, trecând prin Koln, adică peste o lună, cînd reveneam de la Paris, am văzut catedrala pentru a doua oară şi am vrut „să-i cer iertare în genunchi", pentru că n-am înţeles întîia dată întreaga ei frumuseţe, la fel ca şi Karamzin, care ia îngenuncheat, tot pentru iertăciune, în faţa cascadei de pe Rin[9]. Cu toate acestea, prima oară, catedrala nu mi-a plăcut de loc : am avut impresia ică este numai dantelă, dantelă îşi iar dantelă — un articol de galanterie, în genul unui *presse~papier* pe o masă de scris, înalt de vreo 70 de stînjeni. „Are puţină măreţie" — am ho-
60
tărît eu, la fel cum lin timpurile vechi bunicii noştri hotărî-seră despre Puşkin : „Prea uşor scrie, pasămite. Nu prea are idei înalte." Bănuiesc însă că această primă impresie a mea a fost determinată de două cauze, prima fiind apa de colonie. Jean-Maria Farina se află chiar aici, lingă catedrală, şi în orice hotel v-aţi opri, în orice dispoziţie aţi fi, oricât aţi căuta eă vă ascundeţi de duşmanii voştri şi de Jean-Maria Farina mai ales, clienţii lui or să vă găsească neapărat şi de îndată or să vă someze : „Apă de colonie *ou la* vie*" Ori una, ori alta. De altă alegere nici nu poate ii vorba. Nu ipot susţine cu toată siguranţa că ei strigă tocmai vorbele astea : „Apă de colonie ou *la vie !",* dar cine să-i ştie, poate că strigă şi aşa Mi-aduc aminte că atunci aşa mi se părea mereu şi auzeam mereu ceva. A doua cauză care m-a înfuriat şi m-a făcut să (fiu nedrept, a fost noul pod din Koln. Podul, bineînţeles, este admirabil şi oraşul se mândreşte pe bună dreptate cu el. Dar mie mi s-a părut că totuşi prea se mândreşte. Bineînţeles, că imediat m-am supărat de asta. Pe deasupra, încasatorul de la intrarea pe acest pod minunat nu trebuia de loc să-mi ia vama lui înţeleaptă cu aerul de a-mi lua o amendă pentru nu ştiu ce greşeală pe care aş fi săvînşit-o. Nu ştiu, dar mi s-a părut că neamţul face pe grozavul. „Probabil că şi-a dat seama că sânt străin, şi anume rus", mi-am zis eu. Cel puţin ochii lui parcă spuneau : „Vezi podul nostru, sărmane rus, ei, să ştii că eşti ca un vierme în faţa podului nostru şi în fa'ţa oricărui neamţ, pentru că tu n-ai un pod ca ăsta". Cred că sînteţi de acord că asta eiste jignitor. Bineînţeles că neamţul n-a spus de loc toate acestea, şi poate chiar nici nu i-au trecut prin minte, dar asta nu are nici o importanţă : atunci eram atît de convins că el tocmai asta vrea să spună, încît m-am înfuriat de-a ibinelea. „Dracu să te ia, mi-am spus eu, şi noi am inventat samovarul... şi noi avem reviste... şi la noi se fac efecte ofiţereşti... şi la noi..." într-un cuvînt, m-am înfuriat şi, cumpărând o sticlă de colonie (de care nu am putut să scap nici într-un fel), am plecat de îndată la Paris, nădăjduind că francezii vor fi mult mai amabili şi mai amuzanţi. Acum judecaţi îşi voi : dacă m-aş ifi învins pe mine însumi, dacă aş ii stat la Berlin nu o zi, ci o săptămînă, la Dresda tot atîta, la
* Sau viata. (Fr.)
61
Koln, măcar trei zile, sau măcar două, şi aş fi privit a doua sau >a treia oară aceleaşi lucruri cu alţi ochi, mi-aş fi făcut, probabil, o părere mult mai bună despre ele. Chiar şi o rază de soare, o simplă ,rază de soare, însemna foarte mult aici : dac-ar fi strălucit deasupra catedralei <aşia cum a strălucit cînd am venit pentru a doua oară în oraşul Koln, clădirea mi-ar fi apărut probabil ân adevărata ei lumină, şi nu aşa ca în dimineaţa aceea mohorîtă şi chiar puţin ploioasă, care a fast în stare să trezească în mine numai o izbucnire de patriotism jignit. Deşi din asta, de altfel, nu reiese de loc că patriotismul se naşte numai cînd e timp urît. Aşadar, vedeţi, dragii mei: în două luni şi jumătate nu poţi să vezi tum trebuie totul, şi eu nu pot să vă ofer cele mai exacte informaţii. Sînt nevoit să spun uneori neadevăruri, şi de aceea...
Dar văd că mă opriţi aici. îmi spuneţi că de data asta nu aveţi nevoie de informaţii exacte, că la nevoie le puteţi găsi în ghidul Reichardt[10] şi că, dimpotrivă, nu ar fi de loc rău dacă fiecare călător ar urmări nu atît exactitatea absolută (pe care, aproape întotdeauna, nu este în stare s-'o obţină), cît ,sinceritatea ; dacă nu s-ar teme să nu-şi ascundă uneori o impresie sau o peripeţie peisonală, chiar dacă aceasta nu i-ar aduce o glorie mare şi d-acă nu s-ar informa la somităţi pentru a-şi verifica concluziile. într-un cuvînt, că aveţi nevoie numai de propriile, dar sincerele mele observaţii.
—• A ! exclam eu. Aşadar, aveţi nevoie de o simplă pălăvrăgeală, de schiţe uşoare, de impresii personale prinse din zbor. Sînt de acord cu asta şi o să-mi consult numaidecît carnetul de lînisemnări. Voi căuta să fiu oît pot de sincer. Vă rog să nu uitaţi însă că foarte multe din ceea ce am să vă scriu acum vor avea poate greşeli. Bineînţeles, nu toate vor avea greşeli. Este imposibil să greşeşti, de pildă,

cînd spui că la Paris există Notre Dame şi Bal Mabille. Mai ales ultimul fapt a fost atestat atît de mult de toţi ruşii care au scris despre Paris, incit aproape nu te mai poţi îndoi. în această privinţă poate că n-am să greşesc nici eu. De altfel, nu pot să garantez, în adevăratul înţeles al cuvîntului, nici pentru asta. Se spune doar că să fii la Roma şi să nu vezi catedrala Sfîntului Petru este cu neputinţă. Atunci, judecaţi şi voi: am fost la Londra, dar n-am văzut catedrala Sfîntului Paul. Zău n-^am văzut-o ! N-am văzut catedrala Sfîntului Paul! Există, bine-ânţeles, o deosebire între Petru şi Pavel, totuşi este puţin

cam ruşinos pentru un călător. Asta este, aşadar, prima mea peripeţie care nu-mi aduce cine ştie ice glorie (adică am vă-izut-o de departe, la o distanţă de vreo două sute de stânjeni, dar pentru că mă (grăbeam. în Pentonville, am dat din mînă şi am trecut pe lîngă ea). Să trecem însă la treabă, la treabă ! Şi ştiţi : nu m-am mulţumit numai să călătoresc şi să privesc totul de la înălţime (de la înălţime nu înseamnă de sus. Ştiţi că este un termen de arhitectură). O dună întreagă, fără opt zile, pe care le-am folosit la Londra, am locuit la Paris. Aşadar, iam să vă scriu ceva referitor la Paris, pentru că l-am văzut totuşi mai bine decît catedrala Sfîntului Paul sau pe doamnele din Dresda. Aşadar, încep.

CAPITOLUL II

In vagon

„Francezul nu are minte şi ar fi socotit drept cea mai mare nenorocire pentru el s-o aibă." [n] Această frază a scris-o, încă ân secoluil trecut, Fanvizdn. Şi, Dumnezeule, ce vesel s-a simţit ciînd a iscris-o ! Pun rămăşag că a simţit gîdilîndu-l ceva la inimă de plăcere atunci cînd a redactat-o. Şi cine ştie, poate ' că după Fonvizin'şi noi toţi, trei-patru generaţii la rînd, am citit-o, nu fără a încerca o oarecare desfătare. Toate frazele asemănătoare care îi încondeiază pe străini, chiar dacă se în-tîlnesc şi acum, cuprind pentru noi, ruşii, ceva nemaipomenit de plăcut. Bineînţeles, numai în mare taină, uneori în taină chiar şi faţă de noi înşine. Aici se simte o anumită răzbunare pentru ceva trecut şi urît. De bună seamă e un sentiment urît, dar sînt convins că el există aproape Sn fiecare din noi. Noi, bineînţeles, ne supărăm dacă sîntem suspectaţi de asta, şi nu ■ne prefacem de loc, cu toate acestea, cred că Bielinski însuşi a fost in acest 'sens un slavofil ascuns. Mi-aduc aminte că pe-atunci, acum cincisprezece ani, cînd l-am cunoscut pe Bielinski, cu cîtă veneraţie, care mergea chiar pînă la ciudăţenie, tot cercul lui se ploconea în faţa Apusuilui, adică în faţa Franţei, maj alşş. Pş atunci Franţa era la modă — asta era în anul '46.

Şi nu că erau adorate nume ca George Sanid, Proudhon şi altele, sau respectate nume ca Louis Blanc, Ledru Rollin ş.a.m.d. Nu. Erau preţuiţi cine ştie ce pigmei, cele mai meschine nume care, atunci cînd au ajuns lucrurile la ei, au scrantit-o imediat. De la aceia se aşteptau lucruri măreţe, în viitoarea lor slujire a omenirii. Despre unii dintre ei se vorbea ân şoaptă, cu deosebită veneraţie... Şi ce s-a 'întâmplat ? N-am întâlnit în viaţa mea un JTU'S mai înflăcărat decît a fost Bielinski, deşi pînă la el, poate, numai Ceaadaev [12] .singur şi^a arătat mînia atît de îndrăzneţ, uneori chiar şi orbeşte, ca şi el, împotriva muTtor lucruri de-ale noastre şi, probabil, a dispreţuit tot ce era rusesc, îmi dau seama acum de toate acestea işi mi le reamintesc, după anumite date. Aşadar, cine ştie, poate că acest cuviînt al lui Fonvizin i-a părut uneori nu prea scandalos chiar şi lui Bielinski. Există doar clipe eiînd pînă şi cea mai cumsecade şi chiar legitimă tutelă nu-ţi este prea pe plac. O, pentru numele lui Dumnezeu, .să nu credeţi că a iubi patria înseamnă a-i înjura pe străini işi că eu -tocmai aşa gîndesc. Nu gîndesc de loc aşa şi nici nu intenţionez .să gîndesc, ba chiar dimpotrivă... Păcat însă că acum nu am timp sa mă explic mai limpede.

Apropo : nu cumva credefţi că în loc să descriu Parisul am pornit-o pe făgaşul 'literaturii ruse ? Că scriu un articol de critică ? Nu, a fost numai aşa, fiindcă n-aveam ce face.

După carnetul meu de însemnări, mă aflu acum în vagon şi mă pregătesc pe a doua zi, pentru Eyidtkuhnen, adică pentru prima mea impresie din străinătate, şi uneori chiar îmi tresare inima. în sfîrşit, am 'să văd Europa, la care am visat zadarnic aproape patruzeci de ani, eu, eu care încă de la vîrsta de şaisprezece ani, şi în mod cu totul serios, ca şi Belopeatkin al lui Nekrasov,[13]

Voiam sâ *fug în Elveţia,*

dar n-am fugit, iată că pătrund, iîn sfîrşit, ân „ţara sfintelor minuni", lin ţara aşteptărilor şi dorinţelor mele îndelungate, a credinţelor mele atît de tenace. „Dumnezeule, cum sîntem noi, ruşii ? îmi trecea uneori prin minte în acelaşi vagon. Sîntem noi oare într-adevăr ruşi ? De ce oare Europa face asupra noastră, oricine am fi, o impresie atît de irezistibilă, de magică ? Nu vorbesc acum despre ruşii rămaşi în ţară, despre ruşii simpli, aşa-zisele cincizeci ele milioane, pe care noi, o

sută de mii de inşi, îi socotim pînă acum că nu reprezintă nimic şi de care revistele noastre satirice

profunde îşi bat joc pînă acum, pentru că nu-şi rad bărbile. Nu, vorbesc acum despre grupul nostru privilegiat şi brevetat. Pentru că tot, în mod categoric aproape tot ce este în noi dezvoltare, ştiinţă, artă, spirit civic, omenie, tot, tot vine de acolo, din aceeaşi ţară a sfintelor minuni! Pentru că toată viaţa noastră s-a alcătuit după rânduielile europene, încă din prima ei copilărie. A putut oare cineva dintre noi să reziste în faţa acestei influenţe, chemări, presiuni ? Cum de nu ne-am transformat încă definitiv în europeni ? Că nu ne-am transformat, cu asta cred că toţi or să fie de acord. Unii cu bucurie, alţii, bineînţeles, cu ciudă că noi nu ne-am *maturizat,* pentru a ne putea transforma. Asta însă e altă problemă. Eu vorbesc numai de tfaptul că noi nu ne-am transformat nici chiar în urma unor influenţe atît de puternice, şi asta nu pot înţelege. Pentru că nu doicile şi dădacele noastre ne-au ferit de această transformare. ,într-adevăr, e trist şi caraghios să te gîndeşti că dacă n-ar fi existat Arina Radionovna, dădaca lui Puşkin, noi nu l-am fi avut poate pe Puşkin. Asta e o prostie ? E posibil să nu fie ? Dar dacă, într-adevăr, nu-i o prostie ? Iată, acum mulţi copii Tuşi sînt duşi în Franţa, ca să-i crească acolo. Ce s-ar întîmpla însă dacă acolo ar fi fost dus un alt Puşkin şi el n-ar fi avut acolo nici pe Arina Radionovna, nici limba rusă din leagăn. Şi oare Puşkin n-a fost rus ? El, un coconaş, l-a ghicit pe Pu-gaciov [14] şi a pătruns în .sufletul lui Pugaciov, şi încă atunci cînd nimeni nu căuta să pătrundă lîn nimic. El, un aristocrat, ■l-a avut ;în sufletul său ipe Belkin.[15] El, prin forţă artistică, s-a lepădat de mediul său şi l-a judecat aspru, din punctul de vedere al spiritului popular, în Oneghin, pentru că el a fost un proroc şi un vestitor. Există oare într-adevăr o combinaţie chimică între spiritul omenesc şi pămîntul natal care te face să nu poţi în nici un chip să te desprinzi de el, şi chiar dacă te desprinzi, te întorci totuşi înapoi. Doar .slavofilismui nu ne-a picat din cer, şi deşi el s-a cristalizat mai tîrziu în proiectul de la Moscova, totuşi baza acestui proiect este mult mai amplă decît formula de la Moscova, şi ea se află împlîntată în unele inimi imullt mai adînc, poate, decât pare ;la prima vedere, Poate chiar şi la cei din Moscova ea este mai amplă decît formula lor. Cît de greu este să te exprimi limpede întîia oară, chiar şi faţă de tine însuţi ! Cîte o idee puternică, viabilă nu

Jiiiiililii!

se poate lămuri în decurs de trei generaţii, aşa încît sfârşitul nu seamănă uneori de loc cu începutul..." Şi iată aceste idei deşarte mă ascultau fără voie în vagon, înainte de a intra în Europa, în parte, de altfel, din pricina plictiselii şi a lipsei de activitate. Pentru că trebuie .să fim sinceri ! Pînă acum, la noi, -numai cei care n-au ce face se gîndesc la astfel de lucruri. Ah, pe cît e de plictisitor să stai în vagon fără să faci nimic, pe atîta de plictisitor e să trăieşti la noi în Rusia fără să-ţi cauţi de treaba ta. Deşi alţii te transportă, deşi te îngrijesc, deşi uneori chiar te leagănă aşa fel, încît s-ar părea că nici nu-ţi poţi dori ceva mai mult, totuşi e plictiseală, e plictiseală şi tocmai din pricină că tu însuţi nu faci nimic, pentru că prea mult ise îngrijesc alţii de tine, iar tu trebuie să stai şi să aştepţi pînă ce vei fi adus la destinaţie. într-adevăr, uneori îmi vine să sar din vagon şi să alerg alături de locomotivă, pe propriile mele picioare. Chiar dacă o să fie mai rău, chiar dacă, din ne-obişnuinţă, am să obosesc, am să cad jos, n-are importanţă. In schimb, merg singur pe propriile mele picioare, în schimb, •mi-am găsit o treabă a mea şi o fac singur, în schimb, dacă se va întâmpla ca vagoanele să se tamponeze şi ,să zboare cu roţile în sus, n-am să stau cu mâinile încrucişate, încuiat înăuntru, şi să răspund cu spinarea mea pentru greşeala altora... Dumnezeule, cîte nu-ţi vin în minte uneori, cînd n-ai ce face !

între timp, începuse să se însereze. în vagoane s-au aprins luminile. în fasta mea şedeau doi soiţi. Oameni în vîrstă, moşieri şi, pare-se, oameni buni. Se grăbeau să ajungă la expoziţia de la Londra [10] unde voiau să istea doar cîteva zile, iar familia o lăsaseră acasă. în dreapta mea, se afla un rus care trăise zece ani în şir la Londra, ocupîndu-se cu afaceri comerciale, şi care venise acum cu treburi la Petersburg numai pentru două săptămîni şi care părea că pierduse complet noţiunea de dor de patrie. în stînga, şedea un englez get-beget, roşcat, cu părul despărţit printr-o cărare englezească şi extrem de serios. Nu schimbase tot drumul cu nimeni nici un singur cu-vinţel în nici o limbă ; ziua citise, 'absorbit, o carte scrisă cu acele litere de tipar foarte mici, pe care numai englezii le pot suporta şi, pe deasupra, le mai pot lăuda pentru comoditatea lor. De îndată ce s-a făcut ora zece seara, el şi-a scos numaidecât ghetele şi şi-a pus papucii. Probabil că aşa obişnuia toată ■Viaţa şi nu voia să-şi schimbe tabieturile nici în vagon. Cu-■rînd, toţi aţipiră. Fluieratul şi ţăcănitul locomotivei te îndemnau irezistibil la somn. Stăm şi mă gîndeam mereu şi fără să-mi dau seama, am 'ajuns cu gîndul da .cuvintele „francezul nu ■are minte", cu care am început acest capitol. Ştiţi ceva ?

Pînă ajungem la Paris, am poftă să vă împărtăşesc meditaţiile inele din vagon, aşa, din omenie : eu m-am plictisit în vagon, să vă plictisiţi acum şi voi. De altfel, trebuie să scutesc de asta pe ceilalţi cititori şi de aceea am ,să includ toate aceste meditaţii anume într-un capitol aparte, pe care am să-l intitulez *inutil.* Voi să vă plictisiţi citindu-l, iar ceilalţi lîl pot sări ca pe un capitol inutil. Trebuie să te porţi grijuliu şi atent cu cititorul, iar cu prietenii poţi să fii şi drastic. Aşadar I

CAPITOLUL III

şi *absolut inutil*

De altminteri, acestea n-au fost meditaţii, ci, aşa, nişte cugetări, idei neîntemeiate, chiar reverii „despre una şi despre alta, dar mai mult despre nimic". Mai întîi, am făcut o incursiune în trecut şi am inceput să meditez înainte de toate la omul care a creat aforismul de mai sus despre mintea franceză, am început să meditez aşa, pe nepusă masă, tocmai în legătură cu acest aforism. Acest om a fost un mare liberal pentru vremea sa. Deşi a purtat to'ată viaţa, nu se ştie de ce, veşmânt franţuzesc, perucă pudrată şi o săbiuţă la spate, pentru a-şi arăta originea sa de cavaler (pe care nu o avea ■de loc) şi pentru a-şi apăra onoarea personală în anticamera lui Potemkin, de îndată ce şi-a scos nasul peste graniţă a început să se lepede de Paris, folosind toate textele biblice, şi a hotărît că „francezul nu are minte" şi că ar fi socotit drept cea mai mare nenorocire pentru el s-o aibă. De altfel, nu cumva să credeţi că am adus vorba de săbiuţă şi de veşmînt de catifea ca o dojana la adresa lui Fonvizin ? Cituşi de puţin ! Doar nu trebuia sănşi pună un zăbun, şi încă în acele vremuri, cînd şi acum unii domni, pentru a *fi ruşi* şi a se contopi cu poporul, nu şi-au pus totuşi zăbun, ci şi-au năs-

5*

67

cocit un costum de balet, aproape ca aceia în care Uslad, îndrăgostit de Ludmila lui, ce poartă pe cap *kokoşnic,* iese de obicei pe scenă în opera populară rusă. Nu, veşmântul franţuzesc era pe atunci cel puţin mult mai pe înţelesul poporului : „Boierul, pasămite, se vede cît de colo, că doar boierul n-o să umble în zăbun". Am auzit nu demult că un moşier de acum, ca să se contopească cu poporul, a început să poarte de asemenea *costum rusesc* şi să vină îmbrăcat în el la adunările obştii, iar ţăranii, cum îl vedeau, îşi ziceau între ei: „Ce tot vine pe la noi mascatul ăsta ?" Şi, pînă la urmă, moşierul nu s-a contopit cu poporul.

—■ Nu, eu însă nu, eu n-o să cedez nimic, mi-a spus un alt domn. O să-mi rad barba înadins, iar dacă va fi nevoie, o să part şi frac. O să fac ceea ce mi-am propus, dar n-o să arăt de loc că vreau să mă amestec cu obştea. O să fiu gospodar şi-o să fiu zgârcit şi socotit, chiar o să asupresc şi am să storc şi bani, dacă o să fie nevoie. O să mă respecte mai mult. Tocmai aceasta e principalul: să obţii de la bun început să ifii respectat într-adevăr.

„Ei, drăcie ! mi-am zis eu. Parcă se pregăteşte să dea iama în oameni de alt neam. Curat consiliu militar."

—■ Da, mi-a spus un altul — de altminteri un domn cît se poate de simpatic — dar dacă, după ce mă înscriu în vreo obşte, adunarea o să hotărască să fiu biciuit pentru cine ştie ■ce, ce-o să se întîmple atunci ?

„Ei şi.?" am vrut deodată să-l întreb, dar nu l-am întrebat, fiindcă m-am temut. Ce-o fi asta ? De ce oare pînă acum noi ne temem uneori, să ne spunem multe gînduri de-aile noastre ? „Ei şi ? mi-am zis eu în sinea mea. Şi ce dacă te-ar fi biciuit ?" Profesorii de estetică denumesc asemenea întorsături tragicul din viaţă şi nimic mai mult. Din pricina asta trebuie să trăieşti oare izolat de toţi ceilalţi ? Nu, dacă e să fii cu toţii împreună, atunci să fii de-a binelea împreună cu toţi, iar dacă ră-mîi izolat, atunci rămîi de-a binelea izolat. în alte locuri, oamenii au îndurat şi mai mult, ba încă şi femei neajutorate

şi copii.

—• Vai de mine, ce femei şi copii ? ! ar fi strigat interlocutorul meu. Obştea ar fi pus să mă biciuiască pentru o nimica toată, pentru cine ştie ce vacă ce a nimerit în grădina cuiva, iar dumneata, gata, ai şi făcut din asta o chestiune generală.

68

—• Desigur, e ridicol, treaba însăşi e ridicolă, murdară, de nu-ţi vine să te murdăreşti. Chiar e necuviincios să vorbeşti de ea. Ducă-se cu toţii pe apa sîmbetei : să-i biciuiască pe toţi, că doar nu pe mine or să mă biciuiască ! Eu însă, din partea mea, sîn't gata să răspund cum vreţi la hotărîrea obştii ; simpaticul meu interlocutor n-ar fi încasat nici o lovitură de varga chiar dac-ar fi fost icu putinţă să i se aplice hotărîrea obştii : „O să-i luăm, fraţilor, o amendă în bani, pentru că şi treaba asta este nobilă la el. Nu-i deprins. Iată, alde noi, tocmai de aceea au şezut, ca să fie biciuiţi", aşa ar fi hotărît obştea, folosind spusa primarului dintr-o schiţă din gubernie a lui Şcedrin...

—■ Astea-s vederi retrograde ! va striga cineva, citind acestea. Să fii pentru bătaia cu vergile ! (Zău, cineva o să deducă din

asta că sînt pentru bătaia cu vergile !)
—• Vai de mine, despre ce vorbeşti ? va spune un altul. Ai vrut să vorbeşti despre Paris, şi cînd colo, ai ajuns la vergi! Unde vezi dumneata aici Parisul ?
— Ce-nseamnă asta, va adăuga un al treilea, dumneata scrii că toate astea le-ai auzit nu demult, iar de călătorit, ai călătorit vara ! Cum de-ai putut «ă te gîndeşti la toate acestea încă atunci, în vagon ?
—■ Da, este într-adevăr o problemă, răspund eu. Daţi-mi voie -însă, acestea sînt doar amintiri de iarnă despre impresii de vară. Iar la impresiile de iarnă s-au amestecat fapte de iarnă. De altminteri, îmi amintesc că în timp ce mă apropiam de Eydtkuhnen, am încăput să meditez mai ales la tot ce este al nostru, pe care l-am părăsit pentru Europa, şi mi^amintesc că unele reverii ale mele erau în acest spirit. Meditam tocmai în ce fel s-a reflectat, la noi, în diferite timpuri Europa şl a căutat să pătrundă mereu cu civilizaţia sa şi în ce măsură ne^am civilizat şi cîţi anume dintre noi s-au civilizat pînă azi. Văd acum singur că toate acestea sînt parcă inutile aici. De altminteri, v-am prevenit că tot acest capitol este inutil. La ce m-am oprit însă ? Da ! La veşmîntul franţuzesc. De la el a început totul 1
Aşadar, unul din aceste veşminte franţuzeşti a scris atunci *Brigadierul*[17]. După vederile de atunci, *Brigadierul* era o piesă uimitoare şi a produs o impresie extraordinară. „Chiar de-ai muri, Denis, tot n-ai putea îscrie ceva mai bun", spunea însuşi Potemkin. Toţi au început să se mişte de parcă s-ar fi trezit
69
i .ir»"
din somn. Oare şi atunci —■ îmi continuam eu cugetările mele neîntemeiate —■ oamenii se plictisiseră să nu facă nimic şi să fie conduşi de alţii ? Nu vorbesc numai de franţujii de atunci şi vreau să adaug, totodată, că noi sîntem o naţiune extrem de credulă şi că toate acestea se trag de pe urma firii noastre blajine. Bunăoară, stăm toţi degeaba, şi deodată ni se pare că cineva a spus ceva, că a făcut ceva, că s-a trezit propriul nostru spirit, că s-a găsit ceva de făcut şi atunci ne năpustim cu toţii şi sîntem neapărat încredinţaţi că acum începe. De zboară o muscă noi credem că a trecut ditai elefantul. Lipsa de experienţă a tinereţii, şi în plus foametea. Asta a început da noi, pare-se, mai înainte de *Brigadierul,* bineînţeles, atunci încă într-o măsură microscopică, şi continuă neschimbat pînă în prezent: am găsit ceva de făcut şi ţipăm de bucurie. A ţipa şi a minţi de bucurie — la noi asta este pe primul plan : trec vreo doi ani şi ne împrăştiem care încotro, abătuţi. Şi uite că nu obosim şi .sîntem gata s-o luăm de la capăt încă de o sută de ori. Cît priveşte însă alte proptele, pe vremea lui Fonvizin, în masă nimeni nu se îndoia că acestea erau cele mai sfinte, cele mai (europeneşti proptele şi cea mai simpatică tutelă. Bineînţeles, şi astăzi sînt puţini aceia care se îndoiesc. Tot partidul nostru radical progresist se pronunţă cu fervoare pentru proptele străine. Dar atunci, o, atunci era pe vremea unei credinţe atît de mari în felurite proptele, încît este de mirare cum de n-am mutat noi atunci munţii din loc şi cum toate aceste ale noastre podişuri Alaune, culmi de la Pargolovo şi vîrfuri din Valdai se mai află încă pe locurile lor. E adevărat, un poet din acele vremuri spusese astfel despre un erou :
De *urca* pe munte — *muntele gemea,* De-o pornea pe va/uri — *valul clocotea !*'"
Dar se pare că nu era decât o metaforă. Apropo, domnilor : acum nu vorbesc decît numai şi numai de literatură, şi anume de beletristică. Vreau să urmăresc, prin ea, influenţa crescîndă şi binefăcătoare a Europei asupra patriei noasxre. Adică ice fel de cărţi se editau şi se citeau atunci (pînă la *Brigadier* şi pe timpul lui), fiinidcă nu-ţi poţi închipui aşa ceva fără o oarecare mîndrie plină de bucurie din partea noastră ! Avem acum un scriitor admirabil, o podoabă a vremurilor noastre, un oarecare Kuzma Prutkov[19]. Marele lui cusur este
70

o modestie neobişnuită : n^a scos nici pîriă azi o ediţie completă a operelor sale. Astfel, odată, foarte demult, i-a apărut la rubrica varia din *Sovremennik o* lucrare : *Însemnările bunicului meu.* Imaginaţi-vă ce-a putut nota atunci acest bunic bondoc, :în vîrstă de şaptezeci de ani, de pe vremea Ecaterinei a Ii-a, trecut prin multe, prezent la recepţii şi la asediul Ocea-kovului[20], îşi care, întors în ocina sa, s-a apucat să-şi scrie amintirile. Probabil că avea lucruri interesante de notat. Cîte nu văzuse omul acesta ! Ei bine, la el nu găseşti nimic altceva decît anecdote din astea :
„RĂSPUNSUL SPIRITUAL AL CAVALERULUI DE MONT-BAZON. O *dată, o tlnără foarte drăguţă l-a întrebat, liniştită, pe cavalerul de Montbazon, în prezenţa regelui: «Ce credeţi, domnule, clinele e legat de coadă, sau coada de cîine ?» La care cavalerul acela, foarte isteţ în răspunsuri, i-a replicat* cu *o voce de loc tulburată, ci, dimpotrivă, foarte fermă : «Doamnă, liber este oricine să apuce dinele ori de coadă, ori de cap». Răspunsul acesta i-a făcut mare plăcere regelui şi cavalerul n-a rămas nerăsplătit pentru el."*
Credeţi că asta este o -înşelătorie, o prostie şi că un asemenea bunic n-a existat niciodată pe lume ? Vă jur însă ca chiar eu iam citit, în copilăria mea, oînjd aveam zace ani, o caute de pe vremea Ecaterinei 'a Ii-a, în care -era şi următoa-jrea anecdotă. Mi-a plăcut atît de imult, încît am iînvăţat-o chiar atunci pe

de rost şi n-am uiitat-o nici azi :
„RĂSPUNSUL SPIRITUAL AL CAVALERULUI DE ROHAN. Se *ştie că gura cavalerului de Rohan mirosea foarte urît. O dată, pe cînd asista la deşteptarea prinţului de Conde, acesta i-a spus: «Daţi-vă la o parte, cavalere de Rohan, că tare urît mai mirosiţi». La care, cavalerul a răspuns pe loc : «Nu eu •miros, preamilostive prinţ, ci dumneavoastră, fiindcă vă daţi acum jos din pat»."*
Adică, imaginaţi-vă pe acest moşier, oştean bătrîn, poate chiar fără un braţ, cu o imoşiereasă bătifînă, cu o sută de slugi, cu copii alde Mitrolanuşka, care se duce sâmbăta la baie şi se desfată piînă la uitare de sine în aburi ; iată-l cu ochelarii pe nas citind grav şi solemn, silabă cu silabă, asemenea anelcidote şi luiînd totul drept purul adevăr, aproape drept o obligaţie de serviciu. Cît de naivă era credinţa de atunci în seriozitatea şi ân necesitatea umor asemenea ştiri din Europa ! „Se ştie, pasămite, că gura cavalerului de Rohan

mirosea foarte iurîit"... Cine ştie, de ce să ştie şi ce urşi din gubernia Tambov <ştiu asta ? Şi 'atpoi, cine ar vrea să ştie aşa ceva ? Dar asemenea întrebări liber-cugetătoare nu-l 'tulbură pe bunic. El âşi închipuie cu naivitate de copil că această „culegere de vorbe de duh" este cunoscută la curte, şi asta-i ajunge. Da, firește, pe atunci Europa ne era uşor accesibilă, fizic, bineînţeles. Căci, moral, nu ne puteam lipsi de gîrbaci. Ne puneam ciorapi de mătase, peruci, ne aninam săbiuţe şi — gata europeanul. Toaite acestea nu numai că nu ne stinghereau, ba chiar ne plăceau. In realitate însă, totul rămânea ca şi înainte : după ce dădeam la o parte pe Rohain (despre care, de altminteri, nu se ştia decât că-i mirosea foarte urît gura) *şi* ne scoteam ochelarii, ne răfuiaim ou slugile, ne purtam la ifel ide patriarhal cu familia, .biciuiam la fel în grajd pe un vecin din mica nobilime, dacă se purtase necuviincios, şi tot la fel eram slugarnici faţă de persoanele sus-puse. Chiar şi pentru ţăran era mai pe înţeles : era dispreţuit mai puţin, obiceiurile lui erau desconsiderate mai puţin, ştiam mai mult degpre el, îi eram imai puţin străini, mai puţin nemţi. Iar că. ne dădeam ifose faţă de-el, apoi boierul de-aia-i boier, ca să şi dea ifose. Deşi îl biciuiam uneori piînă îşi dădea duhul, totuşi eram parcă mai dragi poporului ide cit cei de acum, fiindcă eratm mai apropiaţi ide el. într-un cuvîirjt, toţi aceşti domni erau oameni simpli; nu căutau să despice firul de păr în patru, luau, 'bălteau, furau, îşi înidoiau spinarea cu înduioşare îşi-şi trăiau veacul în pace şi belşug, „în naiv desfrîu conştiincios". Mi se pare chiar ca toţi aceşti bunici nu erau de loc chiar atât ide naivi nici în privinţa lui alde Rohan ori Montbazon.
Erau, poate, uneori, chiar şi mai vicleni şi mai cu scaun la cap în privinţa tuturor influenţelor europene de sus din acea vreme. Toată această fantasmagorie, toată această mascaradă, toate aceste veşminte, manşete, ^peruci, săbiuţe franţuzeşti, toate aceste picioare durdulii, stîngace, vîrîte în ciorapi de mătase ; toţi aceşti soldaţi de atunci în peruci şi încălţări nemţeşti, toate acestea erau, mi se pare, viclenii straşnice, o păcăleală slugarnică, de lacheu, de jos în sus, aşa incit chiar poporul băga de saamă uneori acest lucru şi-l înţelegea. Firește, poţi fi şi grămătic, şi potlogar, şi brigadier, şi în acelaşi timp să crezi cît se poate de naiv şi de înduioşător că tocmai cavalerul de Rohan este „cel mai fin «su-
perfluu» [n]". Dar asta nu împiedica nimic : Gvozdilovii continuau să bată ca şi înainte. Poteomkim al nostru şi alţii ca el aproape că-i ibiciuiau în grajdurile lor pe alde Rohanii noştri. Alde Montbazon furau şi de la vii şi de la morţi, pumni în manşete şi picioare în ciorapi de mătase împărţeau gîrbaci în ceafă si în spinare, iar marchizii trîndăveau la recepţiile de la curte,
Pentru izbîndă indelelnicindu-se cu ceafa să plătească "
Intr-un cuvânt, toată această Europă de comandă şi comandată se acomoda' uimitor de bine pe atunci la noi, înce-pînd cu Petersburgul, cel mai fantastic oraş, cu cea mai fantastică istorie din toate oraşele de pe glob.
Acum însă, lucrurile s-au schimbat, şi Petersburgul şi-a atins ţelul. Acum sîntem pe deplin europeni şi ne-am maturizat. Acum Gvozdilov însuşi a devenit dibaci, cînd trebuie să bată, păstrează buna-cuviinţă, face pe burghezul francez, şi nu va trece mult şi o să înceapă, ca un nord-american din statele de sud, ,să apere, cu ajutorul a fel de fel de texte, necesitatea comerţului de negri. De altminteri, apărarea pe bază de texte trece acum din statele americane şi în Europa. Am să ajung acolo şi o să văd cu propriii mei ochi, mă gîn-deam eu. Nu poţi învăţa niciodată din cărţi ceea ce vezi cu propriii tăi ochi. Apropo de Gvozdilov : de ce oare Fonvizin a făcut ca una din cele mai admirabile ifraze din *Brigadierul* său să fie .rostită nu de Sofia, ce reprezenta, în comedie, evoluţia nobilă şi umană europeană, ci tocmai de nătînga nevastă a brigadierului, pe care, a făcut-o atît de nătîngă, şi nu o

nătîngă simplă, ci una retrogradă, încît au ieşit la suprafaţă toate aţele şi toate prostiile pe care aceasta le debitează, de parcă nu ea le spune, ci altcineva ascuns în spatele ei ? Iar atunci cînd adevărul a trebuit să fie spus, l-a spus totuşi nu Sofia, ci nevasta brigadierului. A făcut-o nu numai proastă ca noaptea, ci chiar şi femeie rea ; el s-a temut parcă, şi a socotit chiar că este imposibil, din punct de vedere artistic, ca o asemenea frază să iasă din gura binecunoscutei Sofia, cea cu educaţie de seră, şi a considerat că ar fi mai firesc ca ea să fie rostită de o femeie simplă şi proastă. Acest pasaj merită să fie reamintit. Este extrem de interesant, şi tocmai prin faptul că a fost scris fără nici o intenţie şi fără nici un

gînd ascuns, în mod naiv şi poate chiar din întâmplare. Nevasta brigadierului îi spune Sofiei : *„...La noi* în *regiment, în compania întîi, a iost un căpitan pe nume Gvozdilov* ■*, nevasta lui era foaite-toarte tînăiă. Se întîmpla aşa ca el să se supere cine ştie din ce pricină, da mai ales şi mai tare cînd era beat; şi, crede-mă, zău, maică, o bătea, o bătea uneori, de-i scotea suiletul pentru te miri* ce. *Nu-i treaba mea, desigur, dar cînd o vedeam, mă podidea uneori plinsul.*

Sofia : Va *rog, doamnă, nu mai povestiţi lucruri care revoltă omenirea!*

Soţia brigadierului : Vezi, *maică, Iu nici* nu *vrei să auzi asemenea lucruri, dar căpitănesei cum îi venea să îndure ?"* în felul acesta şi-a dat în petic binecrescuta Sofia, cu toată sensibilitatea ei de seră, ăin faţa acestei femei simple. Este un admirabil *repartie* (adică replică) a lui Fonvizin, şi el nu are nimic mai nimerit la ţintă, mai uman şi... mai întîm-plător. Avem, şi acum, printre cei mai înaintaţi oameni ai ■noştri, destui asemenea progresişti de seră, care sânt extrem de mulţumiţi de situaţia lor de seră îşi nu cer nimic mai mult. Dar cel mai remarcabil este faptul că Gvozdilov îşi bate şi acum căpităneasa şi cu o ap'licaţiune poate *şi* mai mare ca înainte. Zău că-i aşa. Se spune că înainte, asta se făcea mai din suflet, mai din inimă ! Pe cine mi-i drag, pe acela, pasămite, îl şi bat. Se zice că plnă şi nevestele erau alarmate dacă nu erau bătute : dacă nu te bate, înseamnă că nu te iubeşte. Dar toate acestea erau primitive, spontane, moştenite. Acum şi acestea au evoluat. Acum, Gvozdilov bate aproape din principiu, şi o face pentru că a mai rămas prost, adică om de modă veche şi nu cunoaşte rânduielile noi. După rînduielile noi, te poţi răfui şi mai bine chiar ifără pumn. Perorez atîta despre Gvozdilov, fiindcă despre el se scriu la noi pînă în prezent fraze ultraprofunde şi ultraumanitare. Şi se scrie atîta, încît şi publicul s-a plictisit. Gvozdilov este încă atît de viabil la noi, în ciuda tuturor articolelor, încît este aproape nemuritor. Da, e viu şi sănătos, sătul şi beat. Acum e fără o mină şi fără un picior şi, asemenea căpitanului Kopeikin, „într-un anumit sens şi-a vărsat sîngele[23]". Nevasta lui nu mai este de mult „foarte-foarte tînără" cum era înainte. A îm-bătrînit, faţa i s-a tras şi s-a îngălbenit, au brăzdat-o încreţiturile şi suferinţele. Dar cînd soţul şi căpitanul ei zăcea

bolnav, fără mînă, ea nu s-a dezlipit de patul lui, a vegheat noaptea la căpătîiul lui, fără să Închidă ochii, l-a alinat, a vărsat lacrimi amare pentru el, şoptindu-i : dragul ei, bravul ei, şoimul ei, viteazul <ei soldat. Pe de o parte, asta n-are deoît să revolte sufletul, n-are decît, n-are decît! Dar pe de altă parte : trăiască femeia rusă, şi nu există nimic mai bun în lumea noastră rusă decît dragostea ei nemărginit de iertătoare. Aşa-i, nu ? Cu atît mai mult că acum şi Gvozdilov, cînd ieste treaz, uneori nu-şi bate nevasta, adică o bate mai rar, păstrează buna-cuviinţă şi chiar îi spune cîteodată o vorbă mîngîietoare. A simţit la bătrîneţe că fără ea nu poate s-o ducă i e calculat, e burghez şi dacă o bate şi acum cînd şi cînd, o face numai la beţie, şi din veche obişnuinţă, cînd 11 apucă prea tare urîtul. Orice-aţi spune, e totuşi un progres, e totuşi o consolare. Iar noi sîntem atît de mari amatori de consolări... Da, acum noi ne-am consolat cu totul, ne-am consolat prin noi înşine. N-are decît ca în jurul nostru totul să nu fie încă nici azi prea frumos, dar în schimb noi Înşine sîntem atît de frumoşi, atît de civilizaţi, atît de europeni, încît pînă şi oamenilor din popor li se face greaţă cînd se uită la noi. Acum poporul ne socoteşte cu totul străini, nu înţelege nici <un cuvînt de-al nostru, nici o carte de-a noastră, nici un gînd ide-al nostru, şi aceasta, orice-aţi spune, e un progres. Azi, noi dispreţuim atît de -adine poporul şi tot ce vine din popor, încît avem faţă de el un dispreţ nou, nemaivăzut, pe care nu l-am avut nici pe timpul Montbazonilor şi al Rohanilor noştri, şi aceasta, orice-aţi spune, e un progres. în schimb, acum cît sîntem de înfumuraţi de chemarea noastră civilizatoare, cu ce ifose rezolvăm problemele, şi încă ce probleme ; bază nu există, popor nu există, naţia nu este decît un anumit sistem de impozite, sufletul este o *„tabula rasa",* o ceară din care poţi să faci pe loc un om adevărat, un om

universal, un *homunculus,* şi pentru aceasta e de ajuns doar să foloseşti roadele civilizaţiei europene şi să citeşti douăntrei cărţi. în schimb, cît sîntem de calmi, măreţ de calmi acum, fiindcă nu ne îndoim de nimic, am rezolvat totul şi am iscălit totul. Cu cită satisfacţie calmă l-am făcut cu ou şi cu oţet pe Turghe-niev, bunăoară,[24] pentru că a cutezat să nu se liniştească împreună cu noi, să nu se mulţumească cu personalităţile noastre impunătoare, a refuzat să ne considere drept idealul său
76
?i a căutat ceva mai bun decît noi. Mai bun decît noi, Doam-ne-fereşte ! Există oare sub soare ceva mai frumos şi mai SaSSl decît noi? A păţit-o pentru Bazarov,» pentrui sbu-ciumatul si tristul Bazarov (semn al unei «nun,L mai , cu ot nihilismul lui. L-am făcut cu ou şi cu oţet chiar şi pentru Kuksina [26] pentru acest păduche progresist, pe care Turgne SvTa depins din realitatea rusă pentru a ni-l arăta noua, şi am mai adăuaat că el este împotriva emancipam femeii. Oi oaS acestea sînt un progres, orice-aţi spune ! Acum noi stăm în faţa poporului plini de atîta înfumurare de căprar, de" îta ifos de Ljuri ai civilizaţiei, îndt ţi-e mai mare dragul să priveşti : mîinile înfipte în şoldun, privirea ^oganta şi ne uităm în sus, ne uităm şi rostim dm cind m cmd scm Ptod cu dispreţ : „Ce-am putea noi sa învăţam de latine ţărănoiule, cînd întreaga naţie, întregul popor nu este de apt, decît o noţiune retrogradă, şi o aşezare a dărilor91 nimic mai mult?» Doar a-o să cedăm în faţa pxejudecailor, zău aşa! A. Dumnezeule, apropo, acum... Domndor sa presu-punem, pentru o clipă, că mi-am terminat călătoria şi ca m-am întors în Rusia. Permiteţi-mi să vă spun o anecdota într-o S în toamna acesta, m-am apucat să .iţesc unul din cele mai progresiste ziare. îmi arunc ochii pe el şi vad os t e dm Moscova. La rubrica *„Alte rămăşiţe ale barbariei «* (sau ceva în genul acesta, în orice caz însă, ceva foarte tare Paca, numai că n-am acum ziarul în faţa ochilor). Şi .ata ca acolo se povesteşte o anecdotă: cicS o .dată, tot în toamna asta într-o dimineaţă, la Moscova/a apărut o birja ; in birja şedea o peţitoare beată, înzorzonată de sus pina jos cu funde, s cînta un cântec. Vizitiul, şi el împopoţonat cu funde,»i o beat îngîna şi el un ctaltec. Pînă şi calul avea funde. Nu ştiu tasî dacă era beat sau nu. Probabil că era beat Pe 1 oarea faea în mînă o legăturică de la nişte tineri căsătoriţi care petrecuseră, probabil, o noapte fericită, şi pe care o ducea s-o arate. în legăturică era, bineînţeles, o anumita ™bracaminte uşoară, care, la oamenii de jos, se arată, de obicei, a doua zi părinţilor miresei. Oamenii rîdeau, privind peţrtoarea : prilej de rîs. Ziarul relata cu indignare, cu ifos «1 dispreţ, aceasta nemaiauzită barbarie, „care s-a păstrat pînă acum, cu toate succesele civilizaţieiI" Vă mărturisesc, domnilor, ca am izbucnit în hohote de rîs. O, să nu credeţi, va rog ca apar canibalismul pv'mitiv, îmbrăcămintea uşoară, valurile şi altele.
76
E rău e indecent, e sălbatic, e slav, ştiu, sînt de acord, deşi toate.'acestea s-au făcut, bineînţeles, fără rea intenţie, ci, dimpotrivă, cu scopul de a elogia pe tînăra căsătorita, dm naivitate, din pricină că nu se cunoaşte ce este mai bun, superior european. Nu — de altceva am rîs. Şi anume : mi-am amintit deodată de cucoanele noastre şi de magazinele noastre de mode. Bineînţeles, doamnele civilizate nu-şi mai trimit acum îmbrăcămintea uşoară părinţilor, dar atunci, de pildă, cînd trebuie să comande o rochie la croitoreasă, cu cit tact, cu cît calcul subtil şi cu aîtă cunoaştere a lucrurilor ştiu sa pună vată în anumite locuri ale fermecătoarei lor rochii europene ! Pentru ce vată ? Pentru eleganţă, bineînţeles, pentru estetică, pour *paraîlre* *... Mai mult : fiicele lor, aceste nevinovate fiinţe în vârstă de şaptesprezece ani, care abia au părăsit pensionul, şi acestea ştiu de vată, ştiu totul; şi la ce serveşte vata, şi unde anume, în ce părţi trebuie folosita această vată, şi pentru ce, adică, cu ce scop anume se folosesc toate acestea... Ei bine, mi-am zis eu, rîzînd, aceste griji, aceste preocupări, aceste preocupări conştiente pentru adausuri de vată, or fi, oricum, mai pure, mai morale, mai decente decât acea nenorocită îmbrăcăminte uşoară care esta dusă, cu convingere naivă, părinţilor, cu convingerea că tocmai aşa trebuie, că tocmai aşa e moral !...
Pentru Dumnezeu, să nu credeţi, prietenii mei, că vreau acum să perorez, aşa, deodată, că civilizaţia nu este progres, ci că, dimpotrivă, în ultimul timp în Europa ea a ameninţat totdeauna cu biciul şi cu închisoarea orice progres ! Să^ nu credeţi că am să încep a demonstra că la noi se confundă în mod barbar civilizaţia şi legile dezvoltării normale, adevărate, a demonstra că civilizaţia a fost de mult condamnată chiar în Apus şi că acolo ea este apărată numai de proprietari (deşi acolo toţi sînt proprietari sau vor să fie proprietari) ca să-şi salveze banii. Să nu credeţi că am să încep a demonstra .că sufletul omenesc nu este *„tabula rasa",* nu este ceară din care se poate modela un omuleţ universal ; că este nevoie, înainte de toate, de natură, apoi de ştiinţă, apoi de viaţă de sine stătătoare, reală, nestînjenită şi de încredere în forţele tale proprii, naţionale. Să nu credeţi că am să vă spun —
Pentru aparenţe. (Fr.)

da parcă n-aş şti — că progresiştii noştri (deşi nici pe departe toţi) nu sînt de loc pentru vată şi o înfierează la fel cum înfierează şi îmbrăcămintea uşoajă. Nu ! Vreau să spun acum numai un singur lucru : în acel articol îmbrăcămintea uşoară era condamnată şi blestemată nu, întîmplător, nu se spunea pur şi simplu că este o barbarie, ci, pe cît se vede, era demascată barbaria poporului, naţională, spontană, în opoziţie cu civilizaţia europeană a înaltei noastre nobile societăţi. Articolul se grozăvea, articolul parcă nici nu voia să ştie că înşişi demascatorii sînt, poate, de o mie de ori mai răi, şi mai dezgustători, că ri-am făcut decît să schimbăm unele prejudecăţi şi ticăloşii cu alte prejudecăţi şi ticăloşii şi mai mari. Articolul parcă nu observa aceste prejudecăţi şi ticăloşii ale , noastre, proprii. La ce bun, la ce bun să stai atît de ţanţoş deasupra poporului, cu mîinile în şolduri şi să scuipi cu dispreţ ?... Pentru că această credinţă în infailibilitate şi în dreptul de -a face o asemenea demascare este ridicolă, îngrozitor de ridicolă. Credinţa aceasta este sau pur şi simplu o sfrun-tare a pqporullui, sau, în sfârşit, o ploconire slugarnică, oarbă, tocmai în faţa formelor europene ale civilizaţiei ; ceea ce este şi mai ridicol.

Dar ce să mai vorbesc ! Asemenea fapte se numără cu miile în fiecare zi. Scuzaţi-mă pantru anecdotă. De altminteri, păcătuiesc. Da, păcătuiesc ! Şi asta pentru că am sărit prea repede de la bunici la nepoţi. Au fost şi interludii. Amintiţi-vă de Ceaţki. Acesta nu este un bunic şiret şi naiv şi nici un urmaş plin de sine, care stă ţanţoş şi care a dezlegat toate problemele. Ceaţki este un tip cu totul aparte al Europei noastre ruse, este un tip simpatic, entuziast, care suferă, care invocă şi Rusia, şi „baza", şi care, cu toate acestea, a plecat totuşi iar :în Europa atunci cînd trebuia să găsească un colţişor în care să se aciuiască sufletul lui obidit[28]... este, într-un cuvînt, un tip cu totul inutil acum şi care a fost extrem de util cândva. E un palavragiu, un flecar, dar un palavragiu sincer şi care se ruşinează de inutilitatea lui. El a renăscut acum în noua generaţie, şi no'i credem în forţele tinere, noi credem că el va apărea curînd din nou, de data aceasta însă nu într-o criză de isterie, ca la balul lui Famusov, ci ca învingător, mînidru, puternic, blînd şi iubitor. In plus, el va înţelege, pînă atunci, că colţişorul pentru sufletul lui obidit nu se găseşte în Europa, ci, poate,

chiar sub nasul lui, şi va găsi ce să facă, şi va începe să facă. Şi ştiţi ceva ? Sînt încredinţat că la noi nu toţi sînt acum numai majuri ai civilizaţiei şi despoţi europeni ; sînt încredinţat, susţin, că omul tînăr s-a născut... dar despre aceasta mai tîrziu. Aş vrea să mai spun încă două cuvinte despre Ceaţki. Un singur lucru nu înţeleg : Ceaţki a fost doar un om foarte inteligent. Cum se poate ca un om inteligent să nu-şi găsească o treabă ? Ei toţi nu şi-au găsit-o, nu şi-au găsit două-trei generaţii la rînd. E un fapt, şi împotriva faptului s-ar părea că nici n-ar trebui să vorbeşti, dar de între- • bat din curiozitate, se poate întreba. Aşadar, nu înţeleg cum este cu putinţă ca un om inteligent, indiferent în ce timp, in--, diferent de împrejurări, să nu-şi poată găsi o treabă? Se zice' că acesta este un punct discutabil, dar, în adîncul inimii mele, eu nu-l cred aşa câtuşi de puţin. Mintea de aceea îţi este dată, ca să dobîndeşti ceea ce vrei. Nu poţi merge o verstă, mergi numai o sută de paşi şi tot e mai bine, tot este mai aproape de ţintă, dacă, mergi către o ţintă. Iar dacă vrei negreşit să ajungi la ţintă dintr-un singur pas, asta, după mine, nu înseamnă -de loc inteligenţă. Asta se cheamă chiar boierie. De muncit, nu ne place, ide mers pas cu pas nu sîn-.tem obişnuiţi, mai bine e să sărim dintr-un pas pînă la ţintă sau să devenim un Regulus.[29] Tocmai asta este boieria. Totuşi, Ceaţki[30] a făcut foarte bine că a şters-o atunci din nou peste graniţă : dacă ar mai fi întîrziat puţin, ar fi plecat în Răsărit şi nu în Apus [31]. La noi, Apusul este îndrăgit, foarte îndrăgit, şi în caz extrem, cînd e vorba la o adică, toţi pleacă într-acolo. Iată că şi eu plec într-acolo. „Mais moi, *c'est autre chose."* * I-am văzut acolo pe toţi, adică pe foarte mulţi, pe toţi nici nu poţi să-i numeri, şi ei toţi caută, se pare, .un colţişor pentru sentimentul jignit. Cel puţin, ceva caută. După balul lui Famusov, şi, în genere, cînd balul s-a terminat, generaţia lui Ceaţki de ambele sexe s-a înmulţit acolo, ca nisipul mării, şi chiar nu numai Ceaţki : doar ei au plecat toţi într-acolo, din Moscova. Cîţi Repelitovi sînt acum acolo, cîţi Skalozub'i, care, pentru meritele lor, au fost trimişi la băi ipentru că nu mai sînt buni de nimic ! Acolo, Natalia Drni-trievna, împreună cu bărbatul ei, este membru permanşnţ.

* Dşr eu, «stei e altcevş ! ţFr.)

Pînă şi contesa Hlestova se duce acolo în fiecare an; Toţi aceşti domni s-au săturat pînă şi de Moscova. Numai Molcea-lin nu-i acolo : el a hotărît altfel şi a rămas acasă, numai el singur a rămas acasă. Cu alte cuvinte, el s-a consacrat patriei, ţării natale. Acum nici nu poţi să-i ajungi cu prăjina la nas ; acum nu l-ar lăsa pe Famusov să intre nici în antreu : „Ia, nişte vecini de moşie ; în oraş nici nu-i saluţi".

Este în pîine, işi-a găsit o treabă la Petersburg şi... şi-i merge bine. „Cunoaşte Rusia, şi Rusia îl cunoaşte." [s]- Da, îl cunoaşte bine şi n-o să-l uite multă vreme. Acum nici nu tace, dimpotrivă, numai iei vorbeşte. E cel mai in'dicat să ştie totul... Da ce să mai vorbim despre el ! Am adus vorba despre ei toţi, care caută un colţişor fericit în Europa şi, zău, credeam că o duc mai bine acolo. Or, pe feţele lor se citeşte atîta tristeţe... Sărmanii de ei ! Oît se zbuciumă ei, ca, de altfel, din totdeauna, cîtă mobilitate, nefirească şi tristă e în ei. Umblă toţi cu ghiduri .şi în fiecare oraş ;se năpustesc lacomi să vadă lucrurile rare .şi, zău, parcă o fac din obligaţie, parcă îşi continuă slujba din ţară : nu lasă să le scape nici un palat cu trei ferestre dacă, bineînţeles, este menţionat în ghid, nici o casă de primar, care seamănă extrem de mult cu cea mai obişnuită casă din Moscova sau din Petersburg ; îşi holbează ochii la cărnurile lui Rubens şi cred că siînt cele trei graţii, pentru că aşa e scris în ghid ; se raped la Madona Sixtină şi stau în faţa ei, aşteptînd muţi ca să se întîmple ceva dintr-o clipă în alta, ca cineva să iasă de sub duşumea şi să le risipească tristeţea fără temei şi oboseala. Şi pleacă, miraţi că nu s-a întîmplat nimic. Asta nu e curiozitatea plină de suficienţă şi absolut mecanică a turiştilor şi turistelor din Anglia, care se uită mai mult în ghiduri decît la obiectele rare, care nu caută nimic, nici nou, nici uimitor, şi care nu fac decît să verifice dacă scrie exact în ghid şi cîte picioare are obiectul în lungime sau cîte livre cîntăreşte. Nu, curiozitatea noastră este într-un fel bizară, nervoasă, nesăţioasă şi care ştie bine dinainte că niciodată nu va fi nimic şi nu se va întîmpla nimic, bineînţeles, pînă la prima muscă ; dacă a zburat o muscă înseamnă că acum începe de la eapăt... Vorbesc acum numai despre oameni inteligenţi. Celorlalţi n-are rost să le purtăm de grijă ; pe ei îi ocroteşte întotdeauna Dumnezeu. Şi nici celor care s-au stabilit definitiv acolo, care îşi uită limiba şi lîncep să asculte de preoţii catolici. De altmin-

teri, despre întreaga masă se poate spune doar atît : de îndată ce noi toţi trecem de Eydtkuhnen începem să semănăm uimitor cu acei căţeluşi nenorociţi care, rătăcindu-se de stăpîn, aleargă de colo colo. Credeţi cumva că scriu cu ironie, că acuz pe cineva că, pasămite, „acum cînd ş.a.m.d., voi staţi în străinătate ! Problema ţărănească este în dezbatere, iar voi staţi în străinătate !" iş.a.m.d., o, cîtuşi de puţin. Şi-apoi, cine sînt eu ca să acuz ? Pentru ce să acuz şi pe cine să acuz ? „Am fi bucuroşi să facem treabă, dar n-avem treabă ; iar cea care este se face şi fără noi. Posturile sînt ocupate, nu se întrevede nici un loc vacant. Ce rost are să ne băgăm nasul unde nu ne fierbe oala ?" Asta-i scuza, şi atîta-i tot. Cunoaştem scuza pe de rost. Dar ce-i asta ? Unde am ajuns ? Unde am apucat să văd ruşi în străinătate ? Ne apropiem doar abia de Eydtkuhnen... Sau am şi trecut de el ? într-adevăr, am trecut şi de (Berlin, şi de Dresda, şi de Ko'ln. Am trecut de toate. Ce-i drept, mai sînt încă tot în vagon, dair în faţa noastră nu-i Eydtkuhnen, ci Arquelin, şi intrăm ân Franţa. Parisul, Parisul, doar de el am vrut să vorbesc şi am uitat! M-am gîndit prea mult la Europa noastră rusească ; lucru scuzabil însă cînd tu însuţi pleci să vizitezi Europa europeană. De altminteri, de ce să cer prea multe scuze ? Doar acest capitol al meu este inutil.

CAPITOLUL IV

şi *nu inutil pentru călători*

In care se hotărăşte deiinitiv dacă într-adevăr „franţuzul n-are minte".

într-adevăr, de ce franţuzul n-are minte ? mă întrebam examinîndu-i pe cei patru pasageri, francezi, care de-abia intraseră în vagonul nostru. Erau primii francezi pe oare îi întîlneam pe pămîntul lor natal, dacă nu punem la socoteală vameşii de la Arquelin, de unde abia plecasem. Vameşii fuseseră extrem de politicoşi, îşi făcuseră repede datoria, şi am intrat în vagon foarte mulţumit de primul meu pas făcut în

Franţa. Pînă ,1a Arquelin, în compartimentul nostru de opt locuri nu eram decât doi : eu şi un elveţian, om simplu şi modest, între două vîrste, un tovarăş de drum extrem de plăcut, cu care stătusem de vorbă într-una vreo două ceasuri. Acum însă, eram şase şi, spre mirarea mea, elveţianul meu, în prezenţa celor patru noi tovarăşi de dram ai noştri, deveni deodată extrem de tăcut. M-am adresat lui, propunîndu-i să (Continuăm conversaţia noastră, dar el se pare că a căutat să-i pună capăt, mi-a răspuns ceva în doi peri, rece, aproape cu ciudă, s-a întors cu faţa la fereastră şi a început să urmărească priveliştea, iar peste o clipă, şi-a scos ghidul lui în limba germană şi s-a aidîncit cu totul în lectura lui. L~am lăsat imediat în pace şi am început să observ în tăcere pe noii noştri tovarăşi de drum. Erau nişte oameni ciudaţi. Nu aveau bagaje îşi nu semănau de loc a călători. N-aveau nici pachete, nici chiar haine care să fi amintit cît de cit un om plecat la drum. Purtau toţi nişte redingote uşoare, foarte roase, uzate, ceva mai bune decît acelea pe care le poartă la noi

ordonanţele ofiţerilor sau, la sate, slugile moşierilor de mîna a doua. Aveau cămăşi murdare, cravate în culori foarte vii şi, de asemenea, foarte murdare ; unul din ei purta la gît un rest de şal de mătase, dintre acelea care ţin veşnic şi care, după ce se freacă timp de cincisprezece ani de gîtul proprietarului, se [îmbibă cu o livră întreagă de slin. Acelaşi om mai avea nişte butoni cu briliante false, de mărimea unei nuci. De altminteri, purtarea lor avea un anume şic şi chiar puţină bravadă. Toţi patru păreau de aceeaşi vîrstă, vreo treizeci şi cinci de ani sau cam aşa ceva şi, cu toate că nu aduceau la chip, semănau extrem ide mult unul cu altul. Aveau feţe scofîlcite, purtau barbişoane tip, franţuzeşti, care şi ele semănau mult unul cu altul. Se vedea că erau oameni care trecuseră prin fel de fel de încercări care le întipăriseră pentru totdeauna pe faţă o expresie acră, totuşi extrem de concentrată. Mi s-a părut, de asemenea, că se cunoşteau, deşi nu-mi amintesc să fi schimbat măcar un singur cuvînt între ei. Nouă, adică mie şi elveţianului, nu voiau, pe cît se pare, să ne acorde nici un fel de atenţie şi, tolăniţi neglijent pe locurile lor, fluierau degajat, privind cu indiferenţă, «Jar stă-mîtor, pe fereastra compartimentului. Mi-âiri aprins o ţigara şi, neavînd ce face, îi examinam. Ce-i drept, îmi puneam mereu întrebarea : ce-or fi ei, de fapt ? Nu păreau nici muncitori, nici burghezi. Nu cumva erau militari în retragere, ceva *„ă la demisolde"* * sau cam aşa ceva ? De altminteri, _nu m-am ocupat prea mult de ei. Peste zece minute, de cum am ajuns da gara următoare, ei au sărit din vagon de îndată toţi patru, unul după altul, trîntind uşa în urma lor, şi noi am şi pornit mai departe. Pe linia asta trenurile aproape că nu stau în gări. Vreo două minute, cel mult trei, *şi* de îndată gonesc mai departe. Transportul este admirabil, adică extrem de rapid. De îndată ce am rămas singuri, într-o Clipită, elveţianul şi-a închis ghidul, l-a pus deoparte şi s-a uitat la mine cu un aer mulţumit, vădit dornic să-şi continue conversaţia.

— Domnii aceştia n-au stat prea imult, am început eu, pri-vindu-l, curios.

—■ N-au urcat decît pentru o staţie.

— îi cunoaşteţi ?

— Pe ei ?... Păi, sînt poliţişti...

— Cum ? Ce fel de poliţişti ? am întrebat eu, uimit.

—■ Ei, vezi.,. Am observat de îndată adineauri că nu v-aţi dat seama...

—■ Şi... erau într-adevăr spioni ? (Tot nu voiam să cred aşa ceva.)

— Bineînţeles ; pentru noi au urcat. —■ Ştiţi sigur asta ?

—■ O, nu încape îndoială ! Am călătorit de cîteva ori pe aici. Le-am fost semnalaţi încă de la vamă. Cînd ni s-au controlat paşapoartele, le-au comunicat numele noastre ş.a. De aceea s-au şi urcat iîn tren, ca să ne însoţească.

— De ce să ne însoţească, de vreme ce ne-au văzut ? N-aţi spus doar că le-am fost semnalaţi încă din gara ceea ?

— Da, şi le-au spus şi cum ne cheamă. Dar asta nu era de ajuns. Acum însă, ne-au studiat cu de-amănuntul : faţa, hainele, valizele, într-un cuvînt, tot ce-i al-nostru. Au remarcat şi butonii pe care-i purtaţi. Uite, aţi scos un portţi-

» Cu jumătate de soldă. (Fr.)

garet, au remarcat şi portţigaretul, ştiţi, toate amănuntele, particularităţile, adică cît mai multe particularităţi cu putinţă. La Paris, s-ar putea să dispăreţi, să vă schimbaţi numele (dacă sînteţi suspect, bineînţeles). Ei bine, toate aceste amănunte pot contribui la găsirea dumneavoastră. Toate acestea le te-legrafiază de îndată din gara ceea, la Paris. Iar acolo, le păstrează pentru orice eventualitate, unde se cuvine. în plus, proprietarii de hoteluri trebuie să comunice toate amănuntele referitoare la străini, de asemenea pînă la cel mai mic detaliu.

—■ Dar de ce au fost atâţia ? Au fost doar patru, am continuat să-'l întreb, înică tot puţin surprins.

— O, pe-aici sînt foarte mulţi din aceştia ! Probabil ică de data aceasta sînt puţini străini, că dac-ar fi fost mai mulţi, s-ar fi împărţit prin vagoane.

—■ Dar, daţi-mi voie, nu >s-au uitat la noi de loc. S-au uitat tot timpul pe fereastră.

—■ O, fiţi fără grijă, au examinat ei totul... Pentru noi s-au urcat în tren !

„Ei poftim — mi-am zis eu — să mai spui că «franţuzul n-are minte», işi (recunosc cu ruşine) l-am privit oarecum neîncrezător pe elveţian : Nu cumva şi tu, frate, eşti din aceia, şi te prefaci n-umai ? mi-a trecut prin minte, dar numai o clipă, vă încredinţez. E absurd, dar ce să-i faci ; fără să vrei, îţi vine în minte"...

Elveţianul nu m-a minţit. La hotelul la care m-am oprit, cele mai mici semnalmente de-ale mele au'

fost luate de în-^d'ată şi comunicate acolo unde se cuvine. După modul exact şi detaliat cu care eşti examinat oînd ţi se iau semnalmentele, poţi conchide că toată viaţa ta viitoare la hotel, toţi paşii tăi, ca să spun aşa, vor fi urmăriţi şi număraţi cu scrupulozitate. De altminteri, prima oară eu, personal, n-am fost deranjat prea mult la hotel şi mi s-au luat pe ascuns semnalmentele, bineînţeles, în afară de acele întrebări care ţi se pun după formularul în care iîţi treci datele : cine eşti, •cum ai venit, ide unde ai venit, cu ce scap şi altele. Dar la al doilea hotel, la care m-am oprit pentru că n-am mai găsit loc la primul hotel, Hotel Coquilliere, după ce m-am deplasat pentru opt zile la Londra, s-au purtat cu mine mult mai pe

faţă. Acest al doilea hotel, Hotel des Empreurs, arăta, în general, mai patriarhal din toate punctele de vedere. Stă-pînul şi stăpîna erau, într-adevăr, oameni foarte buni şi extrem de delicaţi, o pereche în vîrstă, neobişnuit de atenţi faţă de clienţii lor. Chiar în ziua în care am tras la ei, seara, stăpîna, !întîlnindu-mă în vestibul, m-a poftit în camera unde avea biroul. Tot aici se găsea şi soţul ei, dar probabil că stăpîna conducea toate treburile.

__. Iertaţi-ne, începu ea foarte politicos, dar avem nevoie de semnalmentele dvs.

— Dar le-am dat... şi paşaportul meu e la dvs.

— Aşa e, dar... *vatre elat ? **

Acest: *„Votre etat ?"* este o întrebare extrem de confuză şi nu-mi iplăcea niciodată. Ce să scriu aici ? Călător, este prea abstract. *Homme de letties***, n-o să mă bucur de nici un respect.

—' Să scriem mai bine *proprietaire* ***, ce ziceţi ? m-a întrebat stăpîna. Asta-i cel mai bine.

— O, da, desigur, e cel mai bine ! îi ţinu isonul bărbatul.

— Am scris. Şi-acum : motivul venirii dvs. la Paris ?

— Sînt călător, in trecere.

— Hm, da, *pom voir Paris* ****. Permiteţi-mi, monsieur, care e înălţimea dvs. ?

—• Cuim adică, înălţimea ?

— Ce înălţime aveţi ?

— Vedeţi şi dvs., n^jlocie.

— Asta aşa e, monsieur... Dar ar fi de dorit să cunoaştem mai amănunţit... Cred, cred.... continuă ea, încurcată oarecum,' sfătuindu-se din priviri cu bărbatul.

—■ Cred că atîta, aprecie el, determinând dîh ochi, înălţimea mea în metri.

—' Dar la ce vă trebuie ? întrebai eu.

—■ O, asta este ne-ce-sar, răspunse stăpîna, lungind cu a-mabilitiate cuvîirtul „necesar" şi notînd totuşi în registru

♦ Starea dvs. socială ? (Fr.) +* Om de litere, (tr.) **+ Proprietar. (Fr.) **** Ca să vedeţi Parisul (Fr.)

înălţimea mea. Şi acum, *monsieur,* păţul dvs. ? Blond... hm, nuanţă destul de deschisă... Lins... A notat şi părul meu.

— Permiteţi-mi, *monsieur,* continuă ea, punînd itocul pe masă, sculîndu-se de pe scaun şi apropiindu-se de mine cu cel mai amabil aer, veniţi aici, doi paşi, la fereastră. Trebuie să văd ce culoare au ochii dvs. Hm, o culoare deschisă...

Şi se sfătui iarăşi din priviri cu bărbatul. Se vede că se iubeau amîndoi nespus de mult.

—■ Au o nuanţă mai mult cenuşie, observă bărbatul, cu un aer deosebit de serios şi chiar preocupat. *Voilă *,* făcu el din ochi neveste-si, arătînd ceva deasupra uneia din sprîn-cenele sale, dar eu am înţeles perfect ce arăta el. Am pe frunte o cicatrice mică şi el voia ca nevastă-sa să nu uite şi acest semn particular.

— Permiteţi-mi să vă întreb acum, i-am spus eu proprie-tăresei, cînd s-a terminat tot examenul, mă rog, vi se cere o asemenea evidenţă ?

— O, *monsieur,* e ne-ce-sar !

— *Monsieur!* Confirmă bărbatul, cu un aer deosebit de impunător.

—• Dar la Hotel Coquilliere n-am fost întrebat ?

—• Nu se poate, reluă, giâbit, proprietăreasa. Ar putea să fie traşi la răspundere pentru asta. Probabil că v-au examinat pe furiş, dar cu siguranţă că v-au examinat, cu siguranţă. Noi ne purtăm mai simplu şi mai sincer cu clienţii noştri, noi trăim cu ei ca şi cu nişte rude. O să fiţi mulţumiţi de noi. O să vedeţi...

— O, *monsieur!* întări şi bărbatul solemn şi faţa lui exprimă chiar înduioşare.

Erau o pereche de oameni foarte cinstiţi, foarte amabili, în măsura în care i-am cunoscut eu mai tîrziu. Dar cuvîntul „ne-ce-sar" îl rosteau nu pe un ton de scuză sau atenuat, ci tocmai în înţelesul unei necesităţi absolute, care coincidea aproape cu propriile lor convingeri personale.
Aşadar, iată-mă la Paris...
+ Iată (Fr.J.

CAPITOLUL V
Baal
Aşadar, iată-mă la Paris... Dar să nu credeţi cumva că am să vă povestesc mult despre oraşul Paris în sine. Cred că aţi citit despre el atîta în limba rusă, încât, în sfîrşit, v-aţi plictisit să mai citiţi. în plus, aţi fost şi singuri acolo şi aţi observat, probabil, totul mai bine decît mine. De altminteri, nu puteam suferi să privesc în străinătate după ghid, la comandă, din obligaţia de călător, şi de aceea am văzut în unele locuri asemenea lucruri, că mi-e şi ruşine să spun. Am văzut şi la Paris. N-am să spun piînă la urmă ce anume am văzut, dar în schimb iată ce-am să spun : am dat o definiţie Parisului, i-am găsit un epitet şi susţin acest epitet. Şi anume : este oraşul cel mai moral şi cel mai virtuos de pe întreg globul pămîntesc. Ce ordine ! Cîtă înţelepciune, ce relaţii precise şi trainic stabilite ! Cît este totul de prevăzut şi compartimentat ; cît de mulţumiţi sînt toţi, cum caută toţi să se convingă singuri că sînt mulţumiţi şi absolut fericiţi, şi cum toţi, în tsfîrşit, atît s-au străduit, încît au reuşit într-adevăr să se convingă ei înşişi că sînt mulţumiţi şi absolut fericiţi, şi... şi... atîta tot. Mai departe, n-au încotro. N-o să credeţi că s-au oprit la asta ; o să strigaţi că exagerez, că toate acestea nu sînt decât o calomnie patriotică plină de venin, că nu s-ar fi putut opri totul într-adevăr la asta. Dar, prieteni : v-am prevenit doar ancă ân primul capitol al acestor însemnări că, poate, am să mint îngrozitor. Aşadar, nu mă stingheriţi. Ştiţi doar, de bună seamă, că chiar dacă am să mint, am să mint convins fiind că nu mint. Şi, după mine, aista e prea destul. Aşadar, lăsaţi-mă în voia mea.
Da, Parisul este un oraş uimitor. Şi ce confort, ce comodităţi felurite pentru cei care au dreptul la comodităţi şi ■din nou, ce ordine, *acalmie a ordinii,* ca să apun aşa. Revin mereu la ordine. într-adevăr, încă puţin şi Parisul, cu un milion şi jumătate de locuitori, se va .transforma într-un fel de orăşel nemţesc de profesori, încremenit în acalmie şi în ordine, în genul, de pildă, al unui Heidelberg. Tinde spre asta. Şi ce ? Parcă nu poate exista un Heidelberg cu dimensiuni colosale ? Şi ce reglementare ! Vă rog să mă înţelegeţi :

nu atît o reglementare exterioară, care ar fi neînsemnată (relativ, bineînţeles), cit o colosală reglementare interioară, spirituală, izvorîtă din suflet. Parisul se restrânge, ise chirceşte parcă cu dragă inimă, cu dragoste, se strînge cu înduioşare. în această privinţă, nici nu se poate compara, de pildă, Londra ! Am stat la Londra doar opt zile şi, cel puţin după exterior, ea .s-a întipărit în amintirile mele în tablouri atît de ample, în planuri atît de vii, originale, neordonate după acelaşi tipic ! Totul e atît de uriaş şi de strident în originalitatea sa ! Această originalitate te poate chiar înşela. Fiecare stridenţă, fiecare contradicţie convieţuieşte alături de antiteza ei şi merg cu îndărătnicie mină în mină, contrazieîndu-se una pe alta, şi, după cum se vede, neexcluzîndu-se nicicum una pe alta. Toate acestea, se pare, caută cu îndîrjire să se menţină şi vieţuiesc după placul lor şi, probabil, nu 98 stingheresc una pe alta. Or, există şi aici aceeaşi luptă înverşunată, surdă şi Străveche, lupta pe viaţă şi pe moarte între elementul personal, comun Occidentului, şi necesitatea de a convieţui într-un fel oarecare împreună, de a alcătui oricum o comuni-itate şi de a te aranja în acelaşi furnicar ; de a se transforma chiar şi într-un furnicar, numai să se aranjeze, fără să se mănînce unul pe altul, altminteri îi aşteaptă transformarea în antropofagi! Din acest punct de, vedere, pe de altă parte, se observă acelaşi lucru ca la Paris: aceeaşi tendinţă deznădăjduita de a se opri, în desperare, la *„stătu quo",* de a-şi smulge din rădăcină toate dorinţele. şi speranţele, de a-şi blestema viitorul în care n-au putere să creadă, poate, chiar înşişi promotorii progresului şi de a se închina lui Baal. Vă rog însă să nu vă lăsaţi furaţi de stilul înalt: toate acestea se observă conştient numai în sufletul oamenilor înaintaţi, /conştienţi, şi inconştient, instinctiv, în manifestările vitale aile întregii mase. Dar burghezul!, de pildă, ia Paris, este, în mod conştient, aproape foarte mulţumit şi încredinţat <că totul aşa trebuie să fie, şi chiar te va snopi iîn bătaie dacă te vei îndoi că aşa trebuie să fie, te va snopi în bătaie fiindcă pînă în prezent tot se mai teme de ceva, cu toată încrederea iui în sine. La Londra, deşi este la fel, totuşi ce tablouri ample, copleşitoare ! Ce deosebire faţă de Paris, chiar şi în aparenţă ! Acest oraş, care se agită zi şi noapte, necuprins ca
o mare, cu scrîşnetul şi vuietul maşinilor, cu trenurile care (trec pe deasupra caselor (.şi în- curînd şi pe

sub case) [33], această îndrăzneală a spiritului de întreprindere, această dezordine aparentă care, în fond, este ordinea burgheză la superlativ, această Tamisă infectată, acest aer îmbibat de miros de cărbune, aceste scuaruri .şi parcuri admirabile, aceste cartiere îngrozitoare, precum Whitechapel, cu populaţia lui' aproape goală, sălbatică şi flămîndă. City, cu milioanele şi cu comerţul lui mondial, palatul de cristal,[S4] expoziţie universală... Da, expoziţia este uluitoare. Simţi forţa teribilă care a unit aci, într-o singură turmă, pe toţi aceşti nenumăraţi oameni, veniţi din toată lumea ; percepi o idee gigantică ; simţi că aici s-a realizat ceva, că aici este o victorie, un triumf. începi chiar parcă să te temi de ceva. Oricît ai fi de independent, ţi se face frică, nu ştii de ce. „N-o fi însemnînd aceasta' idealul realizat ? te gîndeşti ; n-o fi aici sfîrşitul ? N-o fi, într-adevăr, aceasta «o singură turmă» [35] ? Nu va trebui să iei, într-adevăr, aceasta drept adevărul absolut şi să rămîi definitiv mut de admiraţie *V* Totul este atît de triumfător, de victorios şi de mîndru, îneît începe să ţi se taie răsuflarea. Priveşti aceste sute de mii, aceste milioane de oameni care se scurg docili aici, de pe întreg globul pă-mîntesc. Oameni veniţi cu un singur gînd, care se bulucesc domol, tenace şi în tăcere în acest palat, colosal, şi simţi că aici s-a săvîrşit ceva definitiv, s-a săvârşit şi s-a încheiat. Este un tablou biblic, ceva ca de Babilon, o prorocire de apocalips care se săvirşeşte, în faţa ochilor. Simţi că e nevoie de multă negare şi nesfîrşită împotrivire sufletească pentru a nu ceda, a nu te supune impresiei, a nu te pleca în faţa faptului îşi a nu-l adora pe Baal, adică a nu lua ceea ce există drept propriul tău ideal...

Ei, dar astea-s fleacuri, veţi apune voi, aiureli bolnăvicioase, nervi, exagerări. Nimeni nu se va opri la aceasta şi nimeni nu va lua aceasta drept idealul său. în plus, foametea şi sclavia nu ni-s prieteni şi vor sugera cel mai bine dezaprobarea ,şi vor trezi scepticismul. Iar diletanţii sătui, care se preumblă pentru propria lor plăcere, pot, binenţeles, să creeze tablouri de apocalips şi să-şi amuze nervii, exagerînd şi storcind din orice fenomen senzaţii tari, pentru a se excita...

—• Bine, răspund eu, .să zicem că m-am lăsat furat de decor ; aşa o fi. Dar dacă aţi fi văzut cit de orgolios este spiritul puternic care a creat acest decor colosal şi cu cât orgoliu este convins 'acest spirit de victoria sa şi de triumful său, Vnaţi cutremura pentru orgoliul, înverşunarea şi orbirea lui, v-aţi cutremura şi pentru cei asupra cărora planează şi domneşte acest spirit orgolios. In faţa proporţiilor atît de colosale ale spiritului stăpînitor, în faţa orgoliului lui atît de uriaş, în faţa desăvîrşirii solemne a creaţiilor acestui spirit, şi un suflet flămând 'încremeneşte adesea, se resemnează, se supune, caută salivarea în gin şi în desfrîu şi începe să creadă că 'toate trebuie să fie aşa cuim sînt. Faptul e apăsător, masa Înlemneşte şi o ia .razna, isau chiar dacă devine sceptică, atunci caută salvarea, posomorită şi .blestemând, în ceva în genul mormonismului. Iar la Londra poţi vedea masa într-o asemenea amploare şi ântr-o asemenea situaţie, în care n-o vei vedea aievea nicăieri !în lume. Mi s-a spus, de pildă, că sîmbătă noaptea o jumătate de milion de lucrători şi de lucrătoare, împreună cu copiii lor, se revarsă ca 0 mare prin tot oraşul, gruipîndu-ise mai mult în anumite cartiere şi, toată noaptea, pînă la cinci dimineaţa, serbează sfîrşitul lucrului, adică mănîncă şi beau ca vitele pentru toată săptămâna. Toţi aceştia îşi aduc economiile strânse în timpul săptămânii, tot ce-au câştigat cu muncă grea şi cij blesteme. în măcelării şi în băcănii gazul aerian arde cu flacără groasă, luminând puternic străzile. Parcă s-ar organiza un bal pentru aceşti negri lalbi. Oamenii se îmbulzesc în tavernele deschise şi pe străzi. Se bea şi se mănîncă chiar ân stradă. Cîrciumile sînt împodobite ca nişte palate. Toţi sînt beţi, dar fără veselie, ci posomoriţi, apăsător şi într-un fel ciudat de tăcut. Numai uneori înjurăturile şi bătăile pînă la sânge tulbură această tăcere suspectă care te întristează. Toată lumea asta caută să se îmbete cît mai repede, pînă :1a pierderea conştiinţei... Femeile nu rămân mai prejos de bărbaţii lor şi se îmbată laolaltă ; copiii aleargă şi se tîrăsc printre ei. într-o asemenea noapte, m-am rătăcit o dată pe la ora două şi am umblat multă vreme pe străzi, prin mulţimea fără număr a acestor oameni posomoriţi, întrebând aproape pnn semne drumul, pentru că nu ştiu nici un cuvânt englezeşte. Drumul l-am găsit, dar impresia lăsată de cele văzute m-a chinuit după aceea vreo trei zile. Oamenii sînt peste tot oameni, dar aici totul e^a atît

de colosal, atît de viu, încît parcă ai fi pipăit ceea ce pînă atunci ţi-ai închipuit numai. Aici chiar nici nu vezi oameni, ci o sistematică, docilă, stimulată pierdere a cunoştinţei. Şi, pri-vindu-ipe toţi .aceşti paria ai societăţii, simţi că încă multă vreme nu se va împlini pentru ei prorocirea, că încă multă vreme nu M se vor da ramuri de măslin şi veşminte albe şi că încă multă vreme ei îl vor întreba pe Cel-de-Sus : „Pînă când, Doamne ?"[3<i] Şi ei singuri ştiu asta şi, deocamdată, se răzbună împotriva societăţii, devenind mormoni subterani, exaltaţi, pelerini... Pe noi ne miră prostia de a deveni nişte exaltaţi şi pelerini şi nu bănuim că aici este vorba de o desprindere de formula noastră socială, o desprindere stăruitoare, inconştientă, o desprindere instinctivă, cu orice preţ, pentru a se salva, o desprindere de noi cu dezgust şi cu groază. Aceste milioane de oameni, părăsiţi şi izgoniţi de la ospăţul lumii, îmbrîncindu-se şi strivindu-se unul pe altul, în întunericul subteran, în care sînt azvîrliţi de fraţii lor mai mari, bat orbeşte la orice poartă şi caută o ieşire, pentru a nu se înăbuşi în subsolul întunecat. Aici este o

ultimă încercare desperată de a se aduna într-o grămadă proprie, într-o masă proprie şi de a se desprinde de tot, chiar şi de chipul omenesc, numai ca să trăiască după dorinţa lor, numai ca să nu fie împreună cu noi...
Am văzut la Londra o altă masă de oameni, la fel cu aceştia, pe care, de asemenea, nu o vei vedea nicăieri atît de uriaşă ca la Londra. Este tot un decor în felul său. Cine a vizitat Londra, acela a fost desigur măcar o noapte la Hay-market. Este un cartier în care, noaptea, pe unele străzi se îmbulzesc inii de prostituate. Străzile sînt luminate cu gaz aerian, desprie care la noi nici nu se ştie. La fiecare pas, întâlneşti cafenele luxoase, împodobite cu oglinzi şi aurării. Aici sînt şi locuri de adunare, şi adăposturi. Chiar ţi-e frică să intri an această mulţime. Şi ce ciudat este alcătuită ! Aici sînt şi bătrâne, aici sînit şi femei frumoase, ân faţa cărora te opreşti uimit. în toată lumea nu există un tip de femeie atît de frumos ca englezoaica. Toate acestea se îmbulzesc anevoie, înghesuite pe străzi. Mulţimea nu încape pe trotuare şi inundă toată strada. Toate acestea sînt avide de pradă şi se aruncă cu un cinism neruşinat asupra primului întîlnit. Aici vezi şi haine scumpe, strălucitoare, şi aproape nişte zdrenţe, şi o mare deosebire de vîrste, totul laolaltă. în
91
această mulţime îngrozitoare se îmbulzesc şi vagabonzi beţi, şi tot aici vin şi bogătaşi cu titluri de nobleţe. Se aud înjurături, certuri, chemări în gura mare şi cîte o şoaptă de chemare a vreunei frumoase care nu şi-a pierdut încă sfiiciunea. Şi ce frumoase sînt uneori ! Feţele sînt parcă diritr-un alburn de desene. îmi amintesc că am intrat o dată într-un *„Casino."* Orchestra cînta zgomotos, lumea dansa, oamenii se îmbulzeau, înăuntru era splendid. Dar caracterul posomorit nu-i părăseşte pe englezi nici în toiul veseliei : ei şi dansează cu un aer serios, chiar posac, parcă ar meşteri paşii de dans şi, parcă, din obligaţie. Sus, la balcon, am zărit o tânără şi m-am oprit, pur şi simplu uimit : nu întâlnisem încă niciodată nimic ce s-ar fi putut asemui cu asemenea frumuseţe ideală. Tînăra sta la o masă împreună cu un tînăr ice părea un *gentleman* bogat şi se vedea după toate că nu era un vizitator obişnuit al localului. O căutase poate şi, în sfârşit, se întâlniseră sau se înţeleseseră să se vadă aici. El vorbea puţin cu ea şi mereu sacadat, de parcă n-ar fi spus ceea ce ar fi vrut să-i spună. Conversaţia era întreruptă des de tăceri îndelungate. Şi ea era foarte tristă. Avea trăsături delicate, fine, ceva tainic şi trist era în privirea ei minunată şi întrucâtva mândră, ceva giînditor şi nostalgic. Cred că era tuberculoasă. Prin educaţia ei, era, nu putea să nu fie, mai presus de toată mulţimea aceea de femei nefericite : altminteri, ce-ar mai însemna faţa unui om ? Şi cu toate acestea, bea chiar acolo ginul, plătit de tînăr. In sfîrşit, el s-a ridicat, i-a strîns mîna şi s-au despărţit. El , a plecat, iar ea, îmbujorată de băutură, cu pete purpurii pe obrajii palizi, a plecat şi s-a pierdut în mulţimea femeilor care se vindeau. La Haymarket am văzut mame care vin să-şi vîndă fiicele minore. Fetiţe de doisprezece ani te prind de mînă şi te roagă să mergi cu ele. Mi-aduc aminte că într-o zi am văzut în mulţime, pe stradă, o fetiţă de vreo şase ani cel mult, toată în zdrenţe, murdară, desculţă, istovită şi bătută : trupul ei, care se întrezărea printre zdrenţe, era plin de vî-nătăi. Mergea parcă fără să-şi dea seama, fără să se grăbească, hoinărind Dumnezeu ştie de ce, prin mulţime : poate că era flămîndă. Nimeni nu-i dădea atenţie. Dar mai mult ca orice m-a uimit faptul că mergea cu un aer de atîta durere, cu atîta desperare pe faţă, încît era chiar nefiresc şi îngrozitor de dureros să vezi această mică fiinţă care purta atîtea blesteme şi atîta desperare. îşi datina mereu dintr-o parte în
92
alta capul >cu părul oiufulit, parcă gîndindu-se la ceva, îşi desfăcea mîinile mici, gesticula -şi apoi le âmpreuna, lovindu-şi palmele, şi le apăsa pe pieptu-i gol. M-am întors şi i-am dat o jumătate de şiling. A luat moneda mică de argint, apoi m-a privit în ochi sălbatic, cu o uimire plină de teamă şi deodată a luat-o la fugă înapoi, cit o ţineau picioarele, parcă temîn-du-se să nu-i iau banii. De bună seamă, numai lucruri hazlii vezi pe acolo...
Şi iată că iîntr-o noapte, în mulţimea acestor femei pierdute şi acestor desfrânaţi, m-a oprit o femeie, care se- strecura, grăbită, prin mulţime. Era îmbrăcată toată ân negru şi purta o pălărioară care îi acoperea aproape toată faţa ; n-am apucat să-i desluşesc chipul; mi-aduc aminte numai că avea o privire fixă. Ea mi-a spus ceva, n-am putut să înţeleg ce anume, într-o franţuzească stricată, mi-a strecurat în mână o hîrtiuţă şi a pornit repede mai departe. Am cercetat hîrtiuţă la lumina din fereastra unei cafenele : era o foaie mică, pătrată, de hârtie ¸ pe o parte era tipărit: *„Crois-tu cela ?" *,* iar pe cealaltă parte, tot lîn franţuzeşte : „Eu sînt învierea şi viaţa..." ş.a.m.d., cîteva rânduri binecunoscute. Sânteţi, cred, de acord că şi asta este destul de original. Mi s-a explicat mai târziu că .aceasta era propagandă catolică, stăruitoare, neobosită, care se viîră peste tot. *}Pe* străzi se împart ba hîrtiuţe de-aces-tea, ba cărţulii cu diverse fragmente din Evanghelie şi Biblie. Se împart gratuit ; ţi le vîră cu sila în mînă. Propagandişti sînt cu duiumul, şi bărbaţi, .şl femei. Este o propagandă subtilă şi calculată. Preotul catolic descoperă şi pătrunde în familia săracă a cutărui muncitor. Găseşte, de pildă, un bolnav <care

zace în zdrenţe pe podeaua umedă, inconju-rat de copii sălbăticiţi de foame şi de frig, cu o nevastă flămândă şi, de cele mai multe ori, beată. El âi hrăneşte pe toţi, îi îmbracă, îi încălzeşte, începe să îngrijească bolnavul, cumpără doctorii, devine un prieten al casei şi, pînă la urmă, îi converteşte pe toţi la catolicism. Uneori, după vindecare însă, este alungat cu înjurături şi bătut. Dar el nu se lasă şi se duce la alţii. Este dat afară şi de acolo, dar rabdă, şi tot prinde pe cîte unul. în schimb, preotul anglican nu se duce la săraci. Săracii nu sînt primiţi nici în biserică, pentru că n-au cu ce plăti un loc

* Crezi în asta ? (Fr.)

pe bancă. Căsătoriile între muncitori şi, în general, între săraci, sînt de cele mai multe ori nelegitime, deoarece cununia costă scump. Apropo, mulţi dintre aceşti bărbaţi îşi bat îngrozitor nevestele, le schilodesc de moarte şi o fac mai mult cu vătraiul de scormonit jarul din sobă. E un instrument folosit de ei anume pentru bătaie. Cel puţin în ziare, atunci cînd se descriu certurile, schilodirile şi omorurile familiale, se vorbeşte întotdeauna de vătrai. Copiii lor, de îndată ce se înalţă puţin, stau tot timpul în stradă, se amestecă în mulţime şi, pînă la urmă, nu se mai întorc la părinţi. Preoţii şi episcopii anglicani sînt mîndri şi (bogaţi, locuiesc în parohii îmbelşugate şi se lîngraşă cu conştiinţa pe deplin liniştită. Sînt mari pedanţi, foarte instruiţi şi ei înşişi cred cu gravitate şi serios în obtuza lor demnitate spirituală, în dreptul lor de a face, liniştit şi plin de sine, morală, de a se îngraşă şi de a trăi aici pentru cei bogaţi. Este o religie a celor bogaţi şi o religie fără mască. Cel puţin este raţional şi fără înşelăciune. Aceşti profesionişti ai religiei, convinşi pînă la îndobitocire, au o singură distracţie, în felul ei : misionarismul. Străbat tot pământul, se adlîncesc în interiorul Africii, ca să convertească un singur sălbatic, şi uită de milioanele de sălbatici de !la Londra, pentru că aceia n-au cu ce să-i plătească. Dar englezii bogaţi şi, în general, toţi viţeii de aur de acolo sînt extrem de religioşi; credirţa lor e sumbră, posacă şi specifică. Poeţilor englezi le place, de oînd lumea, să cînte frumuseţea caselor pastorilor din iprovincie, adumbrite de istejari şi <ulimi seculari, pe nevestele lor virtuoase şi fetele lor blonde, ideal de frumoase, cu ochii albaştri.

Dar după ce trece noaptea şi începe ziua, acelaşi spirit orgolios şi sumbru se înalţă din nou, majestuos, deasupra giganticului oraş. El nu este îngrijorat de cele petrecute moaptea, nu este îngrijorat nici de ceea ce vede în jurul său ziua. Baal domneşte şi nici nu cere supunere, pentru că e convins de ea. încrederea lui în sine este nemărginită ; el împarte dispreţuitor şi calm, numai ca să scape de sîcîială, pomana organizată, şi pe urmă este cu neputinţă să zdruncini încrederea lui în sine. Baal nu-şi ascunde, cum se întîmplă, de pildă, la Paris, unele fenomene barbare, suspecte şi alarmante ale vieţii. Sărăcia, suferinţa, murmurul şi îndobitocirea masei nu-l îngrijorează ciîtuşi de puţin. El permite dispreţuitor tuturor acestor fenomene suspecte şi sinistre să trăiască ală-

turi de viaţa lui, lîngă ea, aievea. El nu caută, înfricoşat, asemenea parizianului, să se convingă mereu că lucrurile stau iâltfe!l, să-şi facă curaj şi să-şi raporteze că totul este în ordine şi pace. El nu ascunde, ca la Paris, undeva, pe săraci, pentru ca aceştia să nu-i tulbure şi să nu-i sperie inutil somnul. Parizianului âi place să-şi ascundă capul în nisip, asemenea struţului, pentru ca să nu vadă vînătorii care-l ajung din urmă. La Paris... Dar,, ce-i cu mine ? Iar nu sînt la Paris... Doamne, cînd am să mă obişnuiesc, în sfîrşit, cu ordinea...

CAPITOLUL VI

Eseu *asupra burghezului francez*

Atunci de ce oare aici toţi se chircesc, de ce taţi caută să nu sară în ochi, să se restrângă, să se estompeze : „eu nu exist, nu exist de loc pe lume ; im-am ascuns, treceţi, vă rog, pe lingă mine şi nu mă observaţi, prefăceţi-vă că nu mă vedeţi, treceţi, treceţi mai departe !"

Dar despre cine vorbiţi ? Cine se chirceşte ?

— Păi, burghezul.

'—■ Cum se poate ? El este regele, el este totul, *le tiers ctat c'est tout* *, iar dumneata spui că se chirceşte 1

— Da, dar atunci de ce s-a ascuns în spatele împăratului Napoleon ? De ce a uitat frazele pompoase în camera deputaţilor, pe care le îndrăgea atît de mult nnainte ? De ce nu vrea să-şi amintească de nimic şi dă din mîini, atunci cînd i se aminteşte de ceva ce a fost pe vremuri ? De ce oare neliniştea îi răsare de îndată în minte si ân priviri, şi pe limbă, cînd alţii îndrăznesc să dorească ceva în prezenţa lui ? De ce oare atunci cînd el (însuşi, din prostie, dă frîu liber toanelor şi doreşte pe neaşteptate ceva, tresare de îndată şi începe să dea înapoi : „Dumnezeule ! Ce tot spun ? !" — şi încă mult timp după aceea se

străduieşte, ruşinat, să repare comportarea sa prin sîrguinţă şi ascultare ? De >ce priveşte şi aproape
£ St^re^ a treia e totul. {Fr.)

L

■că spune : „Iată, vînd ceva astăzi în prăvălioara mea, mîine, dă Dumnezeu, mai vînd din nou ceva, şi poimîine, poate, dacă mila Domnului va fi mare... Eh, şi pe urmă, pe urmă numai să strungă cît mai repede măcar puţin şi — *apres moi le dejuge !"* * De ce-a ascuns nu se ştie unde pe toţi săracii şi caută să te convingă că ei nu există de ioc ? De ce se mulţumeşte cu o literatură oficioasă ? De ce doreşte grozav să se convingă singur că ziarele lui sînt incoruptibile ? De ce acceptă să dea atîţia bani pentru spioni ? De ce nu îndrăzneşte să sufle un cuvînt despre expediţia mexicană ? [37] De ce la teatru soţii sânt înfăţişaţi într-o postură atît de nobilă şi plini de bani, iar amanţii .sînt toţi atît de zdrenţăroşi, fără posturi şi fără protecţie, mişte vînzători sau pictori, netrebnici în cel mai înalt grad? De ce i se năzare că *epouses* **-ele, toate pînă ia una, sînt fidele pînă la extrem, şi .căminul propăşeşte, că *pot-au-feu* ***-ul fierbe pe cel mai virtuos foc, iar frizura e desăvîrşită ? în ce priveşte frizura, aşa e hotărît incontestabil, aşa e stabilit, fără nici un fel ide discuţie, aşa s-a stabilit de la sine şi deşi în fiece clipă pe bulevarde trec trăsuri cu perdelele trase, deşi pretutindeni există adăposturi pentru ioate necesităţile interesante, deşi toaletele *epuzelor* sînt adesea mult mai scumpe decît s-ar putea presupune după buzunarul soţului, aşa este hotărît, aşa este scris şi subscris, şi ce vreţi niai mult ? Dar de ce este aşa hotărît şi subscris ? Cum de nu : dacă n-ar fi aşa, atunci lumea ar putea crede, poate, că idealul n-a fost atins, că la Paris nu există încă raiul pămîntesc desăvîrşit, că s-ar mai putea dori nu ştiu ce, că, prin urmare, şi nici burghezul mu este pe deplin mullţumit de rînduiala pe care o sprijină şi pe care o impune tuturor ; că în societate există lipsuri care trebuie remediate. Iată de ce burghezul îşi vopseşte găurile de la ghete cu cerneală numai ca, Doamne fereşte, să nu se observe cumva ! Iar *epu-zele* mănîncă bomboane, poartă mănuşi, astfel incit cucoanele ruse din îndepărtatul Petersburg le invidiază pînă la isterie, îşi arată picioruşele şi îşi ridică preagraţios poala ro-
* După mine potopul ** Soţii. (Fr.) **♦ Supă. (Fr.)
(Fr.)
ohiei pe bulevarde. Ce trebuie mai mullt pentru o fericire de-* Săvârşită ? Iată de ce în condiţiile de acum sînt de necon-ceput titluri de romane ca, de pildă, *Soţia, soţul şi amantul*[38], pentru că amanţi nu există şi nu pot exista. Şi chiar dacă ei ar exista la Paris atît de mulţi ca nisipul mării (şi acolo există, poate, şi mai mulţi), totuşi ei acolo nu există şi nu pot exista, pentru că aşa s-a hotărît şi s-a subscris, pentru că totul străluceşte de virtute. Aşa trebuie : ca totul să strălucească de virtute. Dacă priveşti curtea mare a Palais-Royal-uiui seara, pînă la ora unsprezece, vei vărsa neapărat o lacrimă de înduioşare. Nenumăraţi soţi se preumblă braţ la braţ cu nenumăratele lor *âpouses,* în jurul lor zburdă copiii lor drăgălaşi şi cuminţi, havuzul murmură şi plescăitul monoton al jeturilor de apă iîţi aminteşte de ceva liniştit, tihnit, obişnuit, permanent, ceva â *la* Meidelberg. Şi doar nu un singur havuz murmură astfel la Paris : sânt multe havuzuri şi pretutindeni e la fel, aşa încât îţi creşte inima de bucurie. Nevoia de virtute este nepieritoare la Paris. Francezul este azi serios, grav şi deseori chiar i se înduioşează inima, astfel înoît nu înţeleg de ce chiar şi în prezent se teme atît de cumplit de ceva, se teme chiar cu toată *gloire militaire* * care prosperă în Franţa şi pentru care Jacques Bonhom'me [39] plăteşte atît de scump. Parizianului îi place grozav să facă negoţ, dar pare-se că, şi atunci cînd face negoţ şi te jecmăneşte de ultimul ban lîn magazinul lui, te jecmăneşte nu pur şi simplu pentru câştig, cum se în'tîmpla înainte, ci din virtute, rdintr-o necesitate sfântă. A strânge o avere şi a avea cît mai multe lucruri a devenit principalul cod al moralităţii, catehismul parizianului. Asta a fost şi înainte, dar acum, acum ■asta are, ca să spunem aşa, un caracter sacrosanct. înainte se recunoştea măcar ceva, în afară de bani, astfel că un om, chiar şi fără bani, dar cu alte calităţi, putea să conteze pe un oarecare respect ; ei, dar acum s-a zis. Acum trebuie să strângi bănişori şi să-ţi faci rost de cît mai multe lucruri ; numai atunci poţi conta măcar pe un oarecare respect. Şi nu numai pe respectul altora, dar altfel nu poţi conta nici pe propriul tău respect faţă de tine însuţi. Parizianul nu dă doi bani pe el dacă simte că iare buzunarele goale, şi face asta

în mod conştient, conştiincios, cu cea mai mare convingere. Ţi se îngăduie lucruri uimitoare, numai dacă ai bani. Sărmanul Socrate nu este decît un palavragiu prost şi dăunător şi este respectat, poate numai 'la teatru, pentru că burghezului tot îi mai place isă respecte virtutea pe scenă. Ciudat om este acest burghez : proclamă de-a dreptul că banii constituie cea mai ■mare virtute -şi îndatorire omenească şi, cu toate acestea, îi place grozav să se prefacă că este de o nobleţe înaltă. Toţi francezii au un aer uimitor de nobil. Chiar şi cel mai ticălos francez, care este gata să-iţi vîndă pentru 25 de centime pe propriul său tată şi să-ţi rriai dea ceva pe deasupra, singur, fără să-i ceri, are în acelaşi timp, chiar în clipa cînd iţi vinde tatăl, o ţinută atît de impunătoare, că te cuprinde ichiar nedumerirea. Intraţi într-un magazin să cumpăraţi ceva şi cel din urmă dintre vfînzători are să vă strivească, are să vă strivească pur şi simplu cu nespusa lui nobleţe. Sînt aceiaşi vînzători care servesc drept model al celui mai „fin superfluu" pentru teatrul nostru Mihailovski[40]. Eşti copleşit, te simţi pur şi simplu vinovat de ceva lîn faţa acestui vînzător. Ai venit, de pildă, ca să cheltuieşti zece franci, dar cu toate acestea eşti îritîmpinat ca lordul Devonshire. Ţi-i imediat cumplit de ruşine, nu se ştie de ce, şi vrei să-l încredinţezi cit mai repede că nu eşti de loc lordul Devonshire, ci numai, aşa, un modest călător, îşi că ai intrat mumei ca isă cumperi ceva de zece franci. Dar tînărul cu o înfăţişare dintre cele mai plăcute şi cu nobleţea ilui nespusă, la vederea căruia eşti gata să recunoşti că eşti chiar un ticălos (pentru că în asemenea măsură este el nobil !), începe să-ţi arate mărfuri de zeci de mii de franci. într-o clipă a acoperit pentru tine cu mărfuri toată ■tejgheaua şi cînd te gîmdeşti cît ^va trebui el, sărăcuţul, să muncească după aceea din cauza ta, ca să pună totul la loc, el, Grandison[41], Alcibiade, Montanoiency[42], şi din cauza cui? Din cauza ta, care ai avut obrăznicia, cu înfăţişarea ta insipidă, cu păcatele şi defectele tale, cu cei zece franci dezgustători ai tăi, să vii să deranjezi un asemenea marchiz — şi cînd te gîndeşti la toate acestea, fără să vrei, într-o clipă, chiar acolo, în faţa tejghelei, începi să te dispreţuieşti în cel mai ânalt grad. Te căieşti şi îţi blestemi soarta care te-a făcut ca acum să n-ai în buzunar decît o /sută de franci ; îi zvîrli pe tejghea, cerîndu-i din priviri Iertare. Dar vînză-torul îţi împachetează mărinimos marfa pentru mizerabilii
tăi o sută de franci, îţi iartă toată agitaţia, tot deranjul pe care l-ai făcut în magazin, şi tu te grăbeşti să dispari cît mai repede. Ajungînd acasă, te miri grozav că ai vrut să cheltuieşti numai zece franci şi ai cheltuit o sută. De câte ori, trecînd pe marile bulevarde sau pe Rue Vivienne, unde sînt atîtea magazine mari de galanterie, visam în sinea mea : „Eh, de le-ar da drumul aici boieroaicelor ruse şi"... dar despre cele ce-ar urma ştiu cel mai bine administratorii de moşie şi primarii din guberniile Orei, Tambov şi din alte diferite gubernii. Ruşilor, în general, le place grozav să arate în magazine că au nespus de mulţi bani. în schimb însă, există pe lume o asemenea neruşinare, cum au, de pildă, englezoaicele, care nu numai că nu se jenează că un Adonis sau un Wilheim Teii a umplut pentru ele toată tejgheaua cu mărfuri şi a întors întreg magazinul cu susul în jos, dar încep chiar — ce oroare ! — să se tocmească pentru nişte sărmani zece franci. Dar nici Wilheim Teii nu-i prost : se răzbună ţii ia de la *milady,* douăsprezece mii pentru oin şal care costă o mie cinci isute de franci, şi o dace în aşa fel, încît ea răimîne foarte mulţumită. Dar, cu toate acestea, burghezului (îi place la nebunie nobleţea nespusă. La teatru trebuie să-i arăţi neapărat personaje dezinteresate. Gustave trebuie să strălucească numai de nobleţe, şi atunci burghezul plmge de înduioşare. Fără nobleţe nespusă, el nici nu poate dormi liniştit. Iar dacă a luat douăsprezece anii ân loc de o mie cinci sute de franci — asta este chiar obligatoriu : i-a luat din virtute. A fura este o faptă mîrşavă, ticăloasă, pentru asta eşti trimis la galere ; burghezul este gata să ierte multe, dar nu va ierta furtul chiar dacă tu sau copiii tăi aţi muri de foame. Iar dacă ai să furi din virtute, o, atunci ţi se va ierta absolut totul. înseamnă că ai vrut *faire fortune* * şi să aduni cît mai multe lucruri, adică să-ţi îndeplineşti datoria faţă de natură şi faţă de omenire. Iată de ce în cod sînt consemnate absolut limpede punctele privind furtul dintr-un scop josnic, adică pentru o bucată de pîine, şi furtul din virtute înaltă. Acesta din urmă este asigurat în cel mai înalt grad, este încurajat şi organizat neobiştuit de temeinic.

* Să faci avere. (Fr.)

.ât

inklu ■■■""'"t'—-r-i'rlilll-ir r

In sfîrşit, de ce totuşi — revin din nou la ceea ce am mai ispus — în sfîrşit, de ce totuşi pînă în prezent burghezul parcă se teme de iceva, parcă nu-i <în apele lui ? De ce să se teamă ? De palavragii ? Păi, dintr-o singură lovitură de picior azi îi poate trimite :1a dracu. De argumentele raţiunii pure ? Dar raţiunea s-a dovedit falimentară în faţa realităţii, iar, pe deasupra chiar cei cu raţiune, chiar învăţaţii

încep acum să înveţe ică nu există argumente ale raţiunii pure, că nici nu există pe lume raţiune pură [43], că logica abstractă este inaplicabilă pentru omenire, că există mintea alde lui Ivan, Piotr, Gustave, iar raţiunea pură n-a existat niciodată ; că acieasta nu este decît o născocire neîntemeiată a secolului al optsprezecelea. Atunci de cine isă-i fie teamă ? De muncitori ? Păi şi toţi muncitorii sînt în sufletul lor tot proprietari, întregul lor ideal constă în a fi proprietari şi în ;a strînge cîît mai multe lucruri ; aşa este firea lor. Şi această fire nu vine de la sine. Toate acestea au fost formate de veacuri şi educate de veacuri. Naţiunea nu se transformă uşor, nu-i uşor să te lepezi de deprinderi seculare, care au intrat în carne şi în sînge. De ţărani ? Păi (ţăranii francezi sînt arhipropriefcari j sînt cei mai obtuzi proprietari, adică cel mai bun şi cel mai deplin ideal de proprietar pe care şi-l poate închipui cineva. De comunişti ? De socialişti, în sfîrşit ? Păi, la vremea lor, toţi aceşti oameni s-au compromis mult şi burghezul, în sufletul său, îi dispreţuieşte adînc ; îi dispreţuieşte, dar se teme totuşi de ei. Da ; iată, de oamenii aceştia se teme pînă ■în prezent. Şi s-ar părea că n-au de ce să se teamă. Doar abatele Sieyes[44] a prezis în faimosul său pamflet că burghezul este *totul. „Ce este tiers etat ? Nimic. Ce trebuie să Iie ? Totul."* Şi aşa s-a întîmfplat cum a spus el. Numai aceste cuvinte s-au înfăptuit din toate cuvintele spuse în acea vreme ; numai ele singure au rămas. Iar burghezul tot nu crede încă, ân ciuda faptului că tot ceea ce s-a spus după cuvintele lui Sieyes a plesnit ca un balon de săpun. Şi într-adevăr, curînd după el s-a proclamat: *Liberte, Egalite, Fmternite.* Foarte bine ! Ce înseamnă *liberte ?* Libertate. Ce fel de libertate ? Libertate egală pentru toţi de a face tot ce doresc, în limitele legii. Cînd poţi face tot ce doreşti ? Cînd ai un milion. Dar oare libertatea dă fiecăruia cîte un milion ? Nu. Ce este un om fără un milion ? Un om fără un milion nu este acela care face tot ce doreşte, ci acela cu care se face tot ce se doreşte. Ce reiese de-aici ? Reiese" că în afara de libertate mai există şi egalitate, şi anume egalitatea în faţa legii. Despre această egalitate în faţa legii se poate spune doar că, în felul în care se aplică acum, fiecare francez poate şi trebuie s-.o ia drept jignire personală. Şi atunci, ce mai rămîne din formulă ? Fraternitatea. Ei, acesta este lucrul cel mai ciudat şi, trebuie să .recunosc, constituie pînă acum principala piatră de încercare în Aţpus. Apuseanul vorbeşte de fraternitate' ca despre o măreaţă forţă motrice a omenirii şi nu-şi dă seama că n^are de unde să ia fraternitatea, o dată ce ea nu există în realitate. Ce-i de făcut ? Trebuie făcută, cu orice preţ, această fraternitate. Dar se constată că fraternitatea nu se poate face, pentru că ea se face de la sine, se dă, sie găseşte în firea omului. Or, s-a dovedit că ea nu există 'în firea franceză şi în 'cea apuseană în general, în care există principiul personal, principiul individual, de intensă autoconservare, autopropăşire, autodeterminare în propriul tău *Eu,* de opunere a acestui Eu întregii firi şi tuturor celorlalţi oameni, ca un principiu aparte, autocrat, absolut egal şi de aceeaşi valoare cu tot ce există în afară de el. Din această autoopunere nu s-a putut naşte însă fraternitatea. De ce ? Pentru că în fraternitate, în adevărata fraternitate, nu individualitatea, nu *Eul* trebuie să se zbată pentru dreptul valorii sale egale şi ponderii sale egale cu tot *restul,* ci tot acest *irest* trebuie să vină de la *sine* ila această individualitate care reclamă acest drept, la acest *Eu* şi ar trebui să-l recunoască singur, fără rugămintea lui, egal în valoare şi în drepturi cu sine, adică cu tot restul care există pe lume. Mai mult. însăşi această individualitate .rebelă şi 'revendicativă ar tie-bui, înainte de toate, să sacrifice societăţii tot *Eul* său, pe sine în întregime, şi nu numai să nu-şi reclame dreptul, ci, dimpotrivă, isă-l ofere societăţii fără nici un fel de condiţii. Dar individualitatea apuseană nu este obişnuită cu un astfel de mens al lucrurilor ; ea asaltează, ea reclamă dreptul, ea vrea *Împărţire* — şi de aici nu poate să iasă fraternitate. S-ar putea, desigur, transforma. Dar această transformare durează milenii, pentru că asemenea idei, ca să poată deveni realitate, trebuie mai întîi să intre în carne şi în sînge. Aşadar, o să^mi spuneţi, ca să fii fericit trebuie să fii lipsit de individualitate ? Oare salvarea constă în lipsa de individualitate ? Dimpotrivă, dimpotrivă, zic eu, nu numai că nu trefbuie să

fii lipsit de individualitate, ci trebuie să devii tocmai o individualitate, şi chiar-într-un grad mult mai înalt decît cea care s-a definit acum în Apus. înţelegeţi-mă : autosacrifi-carea întregii tale fiinţe în folosul tuturor, de bunăvoie, absolut conştientă şi neimpusă de nimeni, este, după mine, semnul (supremei dezvoltări a individualităţii, supremei ei puteri, supremei stăpîniri de sine, supremei libertăţi a propriei voinţe. A-tî jertfi de bunăvoie viaţa pentru toţi, a te lăsa crucificat, a merge pe rug pentru toţi o poţi face numai dacă individualitatea este dezvoltată în cel mai înalt grad. O individualitate puternic dezvoltată, pe deplin convinsă de dreptul ei de a fi individualitate, care nu mai este stăpînită de nici o teamă pentru sine însăşi, nu poate să facă nimic . altceva din individualitatea ei, adică nu-i poate da o altă întrebuinţare decît aceea de a o oferi în întregime tuturor pentru ca şi toţi ceilalţi să fie individuali/tăţi Ia fel de voluntare şi de fericite. Aceasta este o lege a .naturii ; spre aceasta

este atras omul normal. Dar aici există un fir de păr, cel mai subţire fir de păr, care, dacă nimereşte în motor, atunci totul crapă şi se năruie deodată. Anume : e, rău dacă îţi faci în acest caz un calcul cît de mic în avantajul personal. De pildă: mă sacrific iîn întregime pentru toţi ceilalţi[1]; ei bine, trebuie să mă sacrific deplin, definitiv, fără să mă gîndesc la un avantaj, fără să mă gîndesc de loc că sacrificîndu-mă în întregime societăţii, societatea însăşi se' va sacrifica pentru aceasta în întregime pentru mine. Trebuie să te sacrifici în aşa fel, înoît să dai totul şi chiar să doreşti ca isă nu ţi sie dea nimic în schimb pentru aceasta, ca nimeni să nu (cheltuiască nimic (pentru ttine. Cum să faci asta ? E ca şi cum ai căuta să nu-ţi aminteşti de ursul alb. încercaţi .să vă im-puneţi următorul exerciţiu : să nu vă amintiţi de ursul alb şi veţi vedea că el, blestematul, o să vă vină mereu, clipă de clipă, în minte. Cum să faci ? N-ai cum să faci, asta trebuie *să* se *Saca de la sine, să fie în tire,* să fie inconştient în firea tuturor oamenilor, într-un cuvînt : pentru ca să existe principiul frăţiei, iubirii, trebuie să iubeşti. Trebuie ca tu însuţi să fii atras, în mod instinctiv, spre frăţie, spre comunitate, spre înţelegere, şi să fii atras !în pofida suferinţelor seculaie ale naţiunii, în pofida grosolăniei barbare şi ignoranţei care s-au înrădăcinat ân naţiune, în pofida sclaviei

seculare, în pofida invaziilor străinilor, într-un cuvînt trebuie ca necesitatea de a avea o comunitate frăţească să fie în firea omului, ca el să se nască cu ea sau să-şi însuşească această deprindere de când e, lumea ;şi pămîntul. în ce-ar consta această frăţie, dacă am transpune-o într-o 'limbă raţională, conştientă ? în aceea că fiecare individualitate ar spune societăţii, singură; fără nici o constrângere, fără nici un avantaj pentru sine: „Sîntem - tari, numai dacă sântem toţi laolaltă, luaţi-mă dar în întregime dacă aveţi nevoie de mine, nu vă gîndiţi la mine când emiteţi legile voastre, nu-mi purtaţi de grijă cîtuşi de puţin, vă dau toate drepturile mele şi, vă rog, să dispuneţi de mine. Fericirea imea- supremă este ca să vă sacrific totul şi ca voi să nu aveţi nici o pagubă din această cauză. Mă voi distruge, mă voi contopi cu indiferenţă totală numai ca frăţia voastră să înflorească şi să dăinuie." Iar frăţia, dimpotrivă, trebuie să spună : „Ne dai prea mult. Ceea ce ne dai nouă noi nu avem dreptul să acceptăm de la tine, ipentru că tu singur spui că în asta constă toată fericirea ta ; oe să facem însă, cînd ne doare mereu inima şi pentru fericirea ta ? Ia, aşadar, totul şi de la noi. Noi ne vom strădui din -răsputeri, clipă de clipă, ca tu să ai cit mai multă libertate personală, cît mai multă auto-manifestare. Acum să nu-ţi fie teamă de nici un fel de duşmani, nici de oameni, nici de natură. Noi toţi sântem pentru tine, noi toţi îţi garantăm securitatea, ne străduim neobosiţi pentru tine, fiinidcă noi sântem fraţi, noi toţi sântem fraţii tăi, iar noi sîntem mulţi şi noi sîntem puternici ; fii, aşadar,, ■pe deplin liniştit şi voios, să nu-ţi fie teamă de nimic şi bizuie-te pe noi."
După asta, bineînţeles, nu mai ai ce lîmpăriţi, aici totul se va îimpăriţi de la sine. Iubiţi-vă unul pe altul şi toate acestea vă vor veni de la sine.
Ce mai utopie e şi asta, domnilor I Totul se întemeiază pe sentiment, pe fire şi nu pe raţiune. Aceasta este chiar, parcă, un fel de umilire pentru raţiune. Cum credeţi dumneavoastră ? Este o utopie sau nu ?
Şi ce poate să facă socialistul, dacă omul din Apus este lipsit de principiul frăţiei şi, dimpotrivă, este însufleţit de principiul individual, personal, care caută neîncetat să se izoleze, care îşi reclamă drepturile cu spada în mînă. Vă-

zînd ca nu există frăţie, socialistul caută :să-l înduplece să accepte frăţia. în lipsă de frăţie, el vrea să facă, să alcătuiască frăţie. Ca să faci friptură de iepure trebuie să ai în primul rând iepure. Dar iepurele nu există, adică nu există o fire capabilă de frăţie, o fire care să creadă lin frăţie, o fire care să se simtă atrasă ea însăşi spre frăţie. Cuprins de desperare, socialistul începe să facă, să definească frăţia viitoare, să socotească totul în greutate şi lungime, să ademenească cu avantajele, să explice, să înveţe, <să arate cine şi ce avantaje va avea de pe urma acestei frăţii, cine şi ce va avea de eîştigat, să afle ce părere are fiecare individualitate, în ce măsură ieste atrasă şi calculează din timp binefacerile ipămiînteşti: cine şi lîn ce măsură le merită şi cit trebuie să aducă fiecare comunităţii, în detrimentul propriei sale individualităţi. Şi atunci, despre ce frăţie poate fi vorba cînd se împarte şi se stabileşte din timp cît a meritat fiecare şi ce trebuie să facă fiecare ? De altminteri, a şi fost proclamată formula : „Unul pentru toţi şi toţi pentru unul"[45]. Se înţelege, nu se poate născoci nimic mai bun ca asta, cu atiît mai mult cu cît întreaga formulă este luată pe de-a-ntregul dintr-o carte cunoscută de toţi. Dar iată că s-a început aplicarea acestei formule în viaţă şi peste şase luni fraţii l-au dat în judecată pe Cabet[46], întemeietorul frăţiei. Se spune că adepţii lui Fourier .au ajuns la ultimii nouă sute de mii de franci din capitalul lor, dar to(t mai încearcă să organizeze frăţia. Nu iese însă nimic. Bineînţeles, mare este atracţia de a trăi, dacă nu pe o bază frăţească, atunci măcar pe una raţională, adică e bine cînd toţi îţi garantează şi nu-ţi cer decît să munceşti şi să fii de acord. Aici însă se naşte din nou o enigmă: omului i se garantează, pare-se, totul, i se promite ică va fi hrănit, că i se va da de băut, că i se va da de lucru, şi pentru asta nu i se cere deciît o infimă fărîmă din libertatea lui personală pentru binele comun, o fărîmă infimă. Dar nu, omul nu vrea să trăiască nici pe baza acestor socoteli, îi vine gneu să dea şi această fărîmă. Din prostie, i se pare că asta înseamnă închisoare şi că e mai

bine să trăiască de capul lui, pentru că atunci este deplin liber. Şj doar în libertate, este bătut, nu are de lucru, moare de foame şi n-are nici o libertate, dar, cu toaite acestea, caraghiosului d se pare că libertatea proprie e mai bună. Bineînţeles, socialistul este nevoit să-l lase în

104

pace şi să-i spună că-i un prost, că n-a ajuns încă sa înţeleagă lucrurile, că nu-i copt şi că nu înţelege propriul lui interes ; că furnica, o oarecare furnică necuvîntătoare, minusculă, este mai deşteaptă decît el, pentru că în furnicar totul este atît de bine, totul este atît de organizat, toţi sînt gătui, ifericiţi, fiecare ştie oe are de ifă>ouit, într-un cuvînt : mai e mult până ce omul va ajunge la furnicar !

Cu alte cuvinte, socialismul este posibil, dar numai undeva în altă parte şi nu î;n Franţa.

Şi, cuprins de cea mai mare desperare socialistul proclamă, în sfârşit: *Liberte, egalite, iraternite, ou la mort.* * Ei, şi aici nu mai ai ce să mai -spui, şi burghezul triumfă definitiv.

Iar dacă burghezul triumfă, atunci înseamnă că formula lui Sieyes s-a împlinit întocmai şi cu cea mai mare exactitate. Aşadar, burghezul este totul, totuşi de ce se ruşinează, de ce se chirceşte, de ce se teme ? Toţi au eşuat, toţi s-au dovedit faliţi în faţa lui. înaintie, în timpul lui Ludovic-Filip, de pildă, burghezul nu se ruşina şi nu se temea atît, deşi şi atunci domnea. Da, dar atunci mai lupta încă, presimţea că are duşmani şi pentru ultima oară a [încheiat cu ei socotelile pe baricadele din iunie[47], cu arma şi baioneta. Dar lupta s-a terminat şi, deodată, burghezul a văzut că este singur pe pământ, că nu există nimic mai bun decît el, că el este idealul şi că acum nu i-a mai rămas să asigure ca înainte toată lumea că este idealul, ci numai să pozeze calm şi măreţ în faţa întregii lumi sub înfăţişarea celei mai perfecte frumuseţi şi a tot felul de virtuţi omeneşti. E o situaţie jenantă, orice-aţi spune. L-a salvat Napoleon al IlI-lea. El i-a picat parcă din cer, ca unica ieşire din dificultate, ca unica posibilitate în acea vreme. De atunci, burghezul prosperă, plăteşte îngrozitor de greu pentru prosperitatea sa şi se teme de toate, tocmai pentru că a obţinut totul. Cînd obţii totul, iîţi vine greu să pierzi *totul.* De aici reiese limpede, prieteni, că se iteme cel mai muît acela care prosperă cel mai mult. Să nu rîdeţi, vă rog. Ce este deci acum burghezul ?

Libertate, egalitate, fraternitate, sau moarte. (Fr.)

105

CAPITOLUL VII *Continuarea celui precedent*

Oare de ce *printre burghezi sînt atîţia lachei,* şi încă cu o înfăţişare atît de nobilă ? Vă rog, nu mă învinuiţi, nu strigaţi că exagerez, >că defăimez, că în mine vorbeşte ur,a. Ura faţă de ce ? Faţă de cine ? De ce ură ? Pur şi simplu sînt mulţi lachei, şi asta aşa este. Slugărnicia se strecoară în firea burghezului din ce în ce mai mult şi este considerată din ce în ce mai mult o virtute. Aşa şi trebuie să fie în orânduirea actuală a lucrurilor*. iEste o consecinţă firească. Dar principalul, principalul este că firea îl ajută. Nu mai vorbesc, de pildă, că în burghez există mult spirit de spion înnăscut. Părerea mea constă tocmai în aceea că neobişnuita dezvoltare a spionajului in Franţa, şi nu a unui spionaj simplu, ci a unui spionaj de înaltă clasă, spionaj prin vocaţie, ajuns la artă, care îşi are metodele lui ştiinţifice, provine la ei tocmai din slugărnicia înnăscută. Care Gustave, ideal de nobil, numai dacă nu ane încă lucruri dobîndite, nu va oferi de îndată, pentru zece mii de franci, scrisorile iubitei sale şi nu-şi va trăda amanta bărbatului ei ? Poate că în asta exagerez, dar poate vorbesc, bazîndu-mă pe anumite fapte. Francezului îi place grozav de mult s-o ia înainte, să se remarce cumva în ochii celui care are puterea şi să-i facă o slugărnicie, chiar aşa, cu totul dezinteresat, chiar fără să aştepte o răsplată imediată, ci pe credit, în cont. Amintiţi-vă de toţi aceşti căutători de posturi, de pildă, cu prilejul deselor schimbări de guvern în Franţa. Amintiţi-vă ce isprăvi şi ce figuri au făcut, lucruri recunoscute chiar de ei înşişi. Amintiţi-vă unul din iambii lui Bărbier[48] în această privinţă. O dată, într-o cafenea, am luat ,un ziar din 3 iulie. Citesc : *Scrisori din Vichy.* Pe atunci la Vichy era în vizită (împăratul şi, bineînţeles, curtea organiza cavalcade, plimbări. Corespondentul descria toate acestea. Începea :

„Avem mulţi călăreţi excelenţi. Bineînţeles că aţi ghicit de îndată care este cel mai strălucit dintre toţi. Majestatea-sa se plimbă în fiecare zi însoţit de suita sa etc."

LUCTU lesne de înţeles, n-are decît să se entuziasmeze de calităţile strălucite ale împăratului său. Poţi să rămîi ex-

106

taziat în faţa inteligenţei, spiritului de prevedere, virtuţilor lui etc. Unui asemenea domn înflăcărat nici nu-i poţi spune în faţă că se preface. „Asta-i convingerea mea — şi gata", vă va răspunde el, întocmai cum vă vor răspunde unii dintre ziariştii noştri de astăzi. înţelegeţi : el este asigurat ; el are ce să vă răspundă ca să vă închidă gura. Libertatea conştiinţei şi a convingerilor este cea dintîi şi cea mai importantă libertate din lume. Dar aici, în acest caz, ce poate el să vă răspundă ? Aici el nu se mai uită la legile realităţii, calcă în picioare orice verosimilitate şi o face premeditat. Şi oare de ce o face cu premeditare ? Doar nimeni n-o să-l creadă. Călăreţul însuşi n-o să citească probabil asta, şi chiar dacă O să citească, nu cumva acest pricăjit de francez care a scris *„Correspondence",* ziarul care a publicat-o şi redacţia ziarului, toţi laolaltă siînt atît de proşti ca să nu-şi dea

seama că stăpânul n-are de loc nevoie de faima de prim-călăreţ în Franţa, că la bătrîneţe nici nu se aşteaptă la această faimă şi, bineînţeles, nu va crede dacă cineva va căuta să-l convingă că este cel mai iscusit călăreţ din întreaga Franţă ; se spune că este un om extrem de deştept. Nu, aici e un alt calcul la mijloc : n-are decît să fie neverosimil, caraghios, n-are decît să privească aceasta cu dezgust şi cu rîs dispreţuitor însuşi stăpînul ; n-are decît, n-are decît, dar, în schimb, va vedea supunere oarbă, va vedea o neţărmurită ploconire la picioare, servilă, stupidă, neverosimilă, dar ploconire la picioare, şi >asta este esenţialul. Acum judecaţi ,şi singuri: dacă asta n-ar fi fost în spiritul naţiunii, dacă o asemenea linguşire josnică n-are fi 'fost considerată ca absolut posibilă, obişnuită, absolut în firea lucrurilor şi chiar decentă, ar fi fost oare posibil ca o asemenea corespondenţă să apară într-un ziar parizian? Unde veţi întîlni, în afară de Franţa, o asemenea linguşire în presă ? Vorbesc de spiritul naţiunii tocmai pentru că astfel vorbeşte nu un singur ziar, ci aproape toate sînt la fel, exact în acelaşi gen, în afară de două-trei care nu sînt întru totul dependente.

într-un rînd, şedeam la o masă comună, într-un hotel ; nu mai era în Franţa, ci în Italia, dar la această masă comună erau mulţi francezi. Se vorbea despre Garibaldi. Atunci se vorbea pretutindeni despre Garibaldi. Era cu vreo două săptămâni înainte de Aspromonte[49]. Bineînţeles, se vorbea enigmatic ; unii tăceau şi nu voiau ide loc ș|-Și spună părerea ;

107

alţii clătinau din cap. Sensul general al discuţiei era acela că Garibaldi a pus la cale o treabă riscantă, chiar nechibzuită ; dar, bineînţeles, îşi exprimau cu reticenţe această părere, pentru că 'Garibaldi este un om atît de deosebit de toţi ceilalţi, încât probabil, cînd e vorba de el, va ieşi chibzuit chiar şi ceea ce, după consideraţiile obişnuite, pare prea riscant. încetul cu încetul, discuţia a trecut asupra persoanei lui Garibaldi. Au început să-i înşire calităţile : sentinţa era destul de favorabilă pentru eroul italian.

—• Un isingur lucru mă miră la el, spuse cu glas tare un francez, cu înfăţişare plăcută şi impunătoare, de vreo treizeci de ani şi .purtînd pe faţă pecetea acelei nespuse nobleţe care îţi sare in ochi aproape cu impertinenţă, la toţi francezii. O singură împrejurare mă miră cel mai mult la el !

Bineînţeles, toţi s-au întors curioşi către vorbitor.

O nouă calitate descoperită la Garibaldi trebuia să fie interesantă pentru toţi.

—' în anul '60, un timp el s-a bucurat la Neapole de putere nelimitată. A avut. pe mină o sumă de douăzeci de milioane — banii statului ! Şi nu avea de dat nimănui socoteală de aceşti bani ! Ar fi putut să ia şi să ascundă cît ar fi vrut din această sumă şi nimeni nu i-ar fi cerut socoteală ! Dar el n-a dosit nimic şi a predat guvernului totul, pînă la ultimul ■ ban. Este aproape de necrezut I

Cînd vorbea de douăzeci de milioane de franci i s-au aprins ochii.

Bineînţeles, despre Garibaldi se poate povesti tot ce doreşti. Dar a pune alături numele lui Garibaldi cu al sperţarilor, asta a putut s-o facă, bineînţeles, numai un francez.

Şi cît de naiv, cît de sincer a ispus asta ! Pentru sinceritate, se iartă, bineînţeles, totul, chiar şi capacitatea pierdută de a înţelege şi de a simţi adevărata onoare ; dar, privindu-i faţa iluminată la amintirea celor douăzeci de milioane, m-am gîndit cu totul întîmplător :

„Dar dacă ai fi fost tu, frate, atunci în locul lui Garibaldi, lîngă sacul cu banii statului ?"

O să-mi spuneţi că asta este din nou un neadevăr, că toate acestea nu sînt decît cazuri particulare, că şi la noi se întîm-plă exact la fel şi că eu nu pot garanta că aşa sînt toţi francezii. Bineînţeles, nici nu vorbesc despre toţi. Pretutindeni există nobleţe nespus!, iar la ngj ş-a întîmplat, poate, chiar

108

şi mult mai rău. De ce, de ce să ridici însă toate acestea la rangul de virtute ? Ştiţi ceva ? Poţi să fii chiar şi un ticăloe, dar isă nu-ţi pierzi simţul onoarei ; aici sînt foarte mulţi oameni cinstiţi, dar, în schimb, simţul onoarei l-au pierdut cu totul şi de aceea se poartă slugarnic, fără să ştie ce fac, din virtute. Primul lucru este, desigur, mai imoral, dar ultimul, orice-aţi spune, mai de dispreţuit. Un asemenea catehism despre virtuţi constituie un simptom rău în viaţa unei naţiuni. Cît priveşte însă cazurile particulare, nu vreau să încep o dispută cu voi. Chiar şi naţiunea în totalitatea ei este alcătuită numai din cazuri particulare, nu-i aşa ?

Ba chiar iată ce cred eu. Am greşit, poate, spunînd că burghezul se chirceşte, că tot se mai teme încă de ceva. De chircit, se chirceşte, într-adevăr, şi se teme, dar dacă faci bilanţul, vezi că burghezul prosperă întru totul. Deşi se înşală singur, deşi îşi spune sieşi, clipă de clipă, că totul este bine, totuşi aceasta nu stînjeneşte de loc încrederea lui aparentă în sine. Mai mult : chiar în sinea sa, el este teribil de încrezut atunci când se dezlănţuie. Cum se împacă toate acestea la el, este, într-adevăr, o enigmă, dar aşa este. în general, burghezul nu este de loc prost, dar are minte scurtă, făcută parcă din fragmente. Are înmagazinate o groază de idei de-a gata, ca lemnele pentru iarnă, şi intenţionează în mod serios să trăiască «u ele, fie şi o mie de ani. Ce zic eu o mie de ani : despre o mie ide ani

burghezul vorbeşte rar, poate numai atunci cînd îl apucă elocvenţa. *„Apres moi le deluge"* este mult mai folosit şi aplicat mai frecvent în iapt. Şi cită nepăsare faţă de toate, ce interese efemere, deşarte I La Paris, am avut prilejul să fiu într-o societate, într-o casă, unde pe timpul meu veneau o mulţime de oameni. Tuturor le era parcă teamă să vorbească despre ceva neobişnuit, despre ceva mai puţin meschin, despre ştiu eu ce interese generale, despre ştiu eu mai ce interese publice. Aici, cred, nu era vorba de teama de spioni, aici, pur şi simplu, toţi se dezobişnuiseră să gîndească la ceva şi să vorbească mai serios. De altfel, am întîlnit aici oameni pe care îi interesa grozav impresia pe care mi-a făcut-o Parisul, în ce măsură sînt entuziasmat, în ce măsură sînt uluit, copleşit, nimicit. Francezul crede pînă astăzi că este capabil să strivească şi să nimicească din punct de vedere ,spiritua(l. Şi asta este un indiciu destul de amuzant. Mi-aduc aminte mai ales de un bătrânel extrem de simpatic, extrem

de amabil, extrem de bun, pe care l-am îndrăgit .sincer. Mereu se uita în ochii mei, căutând să afle părerea mea despre Paris, şi se arăta grozav de mîhnit cînd nu manifestam un en-tuziaism deosebit. Faţa lui blajină exprima chiar suferinţă, în-,tr-adevăr, suferinţă, fără exagerare. O, simpaticul Mr. Le M-re ! Pe un francez, adică pe un parizian (pentru că, de fapt, toţi francezii sînt parizieni) nu-l poţi face niciodată să-şi schimbe convingerea că el nu este cel dintâi om de pe întreg globul pământesc. De altfel, el ştie foarte puţine lucruri despre întregul glob pământesc, în afară de Paris. Şi nici nu prea vrea să ştie. Asta este o trăsătură naţională şi chiar cea mai caracteristică. Dar cea mai caracteristică însuşire a francezului este elocvenţa. Dragostea pentru elocvenţă este nepotolită în el şi cu anii se înteţeşte tot mai mult şi mai mult. Aş fi vrut grozav de mult să aflu cînd anume a început în Franţa această dragoste pentru elocvenţă. Bineînţeles, principalul a început cu Ludovic al XlV-lea. De remarcat că în Franţa totul a început cu Ludovic al XlV-lea, zău aşa ! Dar ceea ce este şi mai de remarcat, e că şi în întreaga Europă totul a început cu Ludovic al XlV-lea. Cum a reuşit isă se impună acest rege — nu pot să înţeleg ? ! Doar nu-i cu nimic deosebit mai presus decît toţi ceilalţi regi din trecut. Poate numai pentru aceea că a fost primul om care a spus : *„L'âtat c'est moi'* *. Asta a plăcut teribil, şi aceste cuvinte au făcut atunci ocolul Europei. Cred că a devenit celebru numai datorită acestor cuvinte. Ele au fost cunoscute uimitor de repede pînă şi la noi. Acest Ludovic al XlV-lea a fost un rege cît se poate de na-ţional, pe deplin în spiritul francez, aşa incit nici nu înţeleg cum de s-au putut produce în Franţa toate aceste mici pozne[50]... atunci, la sfîrşitul secolului trecut. S-au zbenguit puţin şi au revenit la vechiul spirit ; spre asta merge ; dar elocvenţa, elocvenţa, o, asta este piatra de încercare pentru parizian. El este gata să uite tot ce-a fost înainte, tot, tot, este gata să ducă cele mai înţelepte discuţii şi să fie cel mai ascultător şi mai harnic băieţaş, dar elocvenţa, numai elocvenţa el n-o poate uita nicidecum pînă azi. El tînjeşte şi oftează după elocvenţă ; îşi aminteşte de Thiers, Guizot, Odilon fiarrot. Ei da, atunci a fost adevărată elocvenţă, îşi spune el uneori în sinea lui, şi cade pe gînduri. Napoleon al III-lea a

*** Statul sînt eu. (Fr.)**

B'BL /o
r
.A
A L B A . i • - , , ,

înţeles asta şi a decis de îndata""<?a[1] ,tatrq»^J3ai&arnme-nv trebuie să cadă pe giînduri şi a introdus puţin cîte puţirTeToc"-' venţa. în acest scop, în corpul legislativ sînt ţinuţi şase deputaţi liberali, şase deputaţi liberali permanenţi, invariabili, adevăraţi, adică asemenea deputaţi pe care, poate, nici nu-i poţi cumpăra, dacă ai încerca să-i cumperi, şi cu toate acestea, sînt totuşi numai şase — şase au fast, şase sînt şi numai şase ■vor rămîne. Mai mulţi nu vor fi, fiţi pe pace, şi nici mai puţini. Şi asta pare, la prima vedere, un lucru extrem de ingenios, în realitate însă, lucrurile sîrit mult mai simple şi se aranjează cu ajutorul lui *„suiirage universel".* Pentru ca ei să nu se ia cu vorba, s-au luat, se înţelege, toate măsurile necesare. Dar de pălăvrăgit li se permite să pălăvrăgească, în fiecare an, la timpul necesar, se discută cele mai importante probleme de stat şi parizianul nu mai poate de plăcere. El ştie că ise va cheltui multă elocvenţă, şi se bucură. Bineînţeles, el ştie foarte bine că nu va fi decît elocvenţă şi nimic mai mult, că vor fi cuvinte, cuvinte şi iar cuvinte şi că ,din aceste cuvinte nu va ieşi absolut nimic. Dar eil este foarte, foarte mulţumit şi de asta. Şi găseşte singur, el cel dintîi, toate acestea extrem de înţelepte. Discursurile unora dintre aceşti şase reprezentanţi se bucură de o popularitate deosebită. Şi rejprezentantul este întotdeauna gata să ţină discursuri pentru înveselirea publicului. Ciudat lucru : doar el însuşi este absolut convins că din discursurile lui nu va ieşi nimic, că

toate acestea nu sînt decît o glumă, o glumă şi nimic mai mult, un joc nevinovat, o mascaradă şi cu toate acestea vorbeşte, vorbeşte cîţiva ani la rînd, şi vorbeşte frumos, chiar cu o mare satisfacţie. Şi tuturor membrilor care îl -ascultă le lasă gura apă de plăcere. ,;Bine mai vorbeşte omul ăsta !" îi lasă gura apă şi preşedintelui, şi întregii Franţe. Iată (însă că reprezentantul a terminat, apoi se ridică şi mentorul Acestor copii drăgălaşi şi cuminţi. El anunţă solemn că compunerea cu tema dată *Răsăritul soarelui* a fost dezvoltată şi tratată foarte bine de onorabilul reprezentant. Ne-au uimit talentul onorabilului orator — spune el — ideile şi cuminţenia exprimată ân aceste idei, ne-am desfătat cu toţii, cu toţii... Dar, deşi onorabilul membru şi-a cîştigat întru totul drept răsplată o cărţulie cu inscripţia : *Pentru bună purtare şi succese la învăţătură,* totuşi, domnilor, discursul onorabilului reprezentant pentru unele consideraţii superioare nu-i bun la

111

nimic. Nădăjduiesc, domnilor, că sînteţi cu toţii de acord cu mine. Aici el se adresează tuturor reprezentanţilor şi în privirea lui începe să scînteie severitatea. Reprezentanţii, cărora le lăsa gura apă, încep să-l 'aplaude imediat cu entuziasm frenetic pe mentor şi, în acelaşi timp, tot aici, mulţumesc şi strîng înduioşaţi mâinile reprezentantului liberal pentru plăcerea oferită, îl roagă să li se facă şi data viitoare această plăcere liberală, cu încuviinţarea mentorului. Mentorul încuviinţează cu bunăvoinţă, autorul compunerii cu tema *Răsăritul soarelui* pleacă, mîndru de succesul său, reprezentanţii pleacă, lingîndu-şi buzele, la familiile lor şi seara, de bucurie, se plimbă braţ la braţ cu nevestele lor, la Palais Royal, ascul-tînd plescăitul jeturilor din havuzurile binefăcătoare, iar mentorul, după ce a raportat cui trebuie despre toate, vesteşte întreagii Franţe că totul este cit se poate de bine.

Uneori însă, cînid încep lucruri mai importante, începe şi un joc mai important. La una din adunări este adus însuşi prinţul Napoleon[51]. Prinţul Napoleon începe deodată să facă opoziţie, spre marea spaimă a tuturor acestor tineri studioşi. In clasă domneşte o linişte solemnă. Prinţul Napoleon face pe liberalul, prinţul nu este de acord cu guvernul ; după părerea lui trebuie făcut cutare şi cutare lucru. Prinţul condamnă guvernul, într-un cuvânt, se spune acelaşi lucru pe care (se presupune) l-ar fi putut spune ichiar aceşti copii drăgălaşi, dacă mentorul ar fi ieşit măcar pentru o clipă din clasă. Bineînţeles, şi asta cu măsură ; dar şi presupunerea este absurdă, fiindcă toţi aceşti copii drăgălaşi sânt atît de bine educaţi, încît nici nu 's-ar ii mişcat dacă mentorul i-ar fi părăsit chiar şi o săptămînă întreagă. Şi iată, cînd prinţul Napoleon termină, 'mentorul se ridică şi anunţă solemn că compunerea pe tema dată *Răsăritul soarelui* a fost foarte bine dezvoltată şi tratată de onorabilul orator. Ne-au uimit talentul, ideile elocvente şi cuminţenia preamilostivului prinţ... Sîntem gata sâ-i înmînăm o cărţulie pentru silinţă şi succese la învăţătură, dar... ş.a.mjd., adică tot ceea ce s-a spus înainte ; bineînţeles, întreaga clasă -aplaudă cu un entuziasm ce atinge frenezia, prinţul este condus acasă, elevii cuminţi părăsesc clasa ca nişte copilaşi cu adevărat cuminţi, iar seara se plimbă cu ale lor *epouses* la Palais Royal, ascultând plescăitul jeturilor din havuzurile binefăcătoare etc. etc. eţc. într-un cuvînt, ordinea instaurată este extraordinară.

m

într-un rînd, ne-am rătăcit în *la salle des pas perdus* * şi în loc de secţia în care se judecă procesele penale, am nimerit în secţia proceselor civile. Un avocat cu părul cîrli-onţat, în robă şi tichie, ţinea un discurs presărat cu perle de elocvenţă. Preşedintele, judecătorii, avocaţii, asistenţa înotau în entuziasm. Era o tăcere pioasă, am intrat în vîrful picioarelor. Era un proces de moştenire în care erau implicaţi nişte călugări schimnici. Acum, călugării schimnici sînt mereu implicaţi în procese, mai ales :în cele de moştenire. întâmplările cele mai scandaloase, cele mai murdare ies la iveală ; dar publicul tace şi este foarte puţin scandalizat, pentru că acum călugării schimnici au o mare putere, iar burghezul este extrem de cuminte. Călugării se opresc din ce în ce mai mult la părerea că un capital este mai bun decît orice, decît toate aceste vise şi celelalte, şi că de îndată ce strângi ceva bani, poţi dobîndi şi putere, pe cînd cu elocvenţa ce te faci ? Numai cu elocvenţa acum nu reuşeşti ! După mine însă, ei greşesc puţin în acest din urmă caz. Bineînţeles, un capital este un lucru extrem de preţios, dar şi cu elocvenţa poţi face multe ca orice francez. Nevestele, mai cu seamă, se supun acum călugărilor schimnici chiar mult mai mult decît se observa înainte. Se speră că şi burghezul o va icoti tot într-acolo. La proces s-a arătat cum aceşti schimnici, printr-o înrâurire îndelungată, vicleană şi chiar ştiinţifică (au o ştiinţă pentru asta) au izbutit să influenţeze sufletul unei frumoase şi foarte bogate doamne, cum au ademenit-o să vină să stea la ei la mănăstire, cum o speriau acolo cu tot soiul de grozăvenii, pînă era gata să se îmbolnăvească, să dea în isterie şi cum făceau totul cu calcul, cu o gradare ştiinţifică. Cum, în sfîrşit, au adus-o la boală, la idiotism, cum au convins-o, în cele din urmă,

că e un mare păcat faţă de Dumnezeu să-şi vadă rudele şi cum, încetul cu încetul, au îndepărtat cu totul rudele. „Pînă şi nepoata ei, suflet feciorelnic, naiv, înger al purităţii şi nevinovăţiei, în Vîrstă de cincisprezece ani, pînă şi ea nu cuteza să intre în chilia adoratei sale mătuşi, care o iubea mai mult decît orice pe lume şi care, datorită vicleşugurilor perfide, nu mai putea s-o îmbrăţişeze şi să-i sărute *le front vir-*

* Sala paşilor pierduţi. (Fr.)

*ginal** pe care trona îngerul alb al nevinovăţiei"... într-un cuvtînt, totul în acest gen ; era uimitor de bine. Avocatul care pleda se topea, pe cît se pare, singur de bucurie că ştie să vorbească atît de bine, se topea şi preşedintele, se topea şi publicul. Călugării schimnici au pierdut bătălia numai din pricina elocvenţei. Ei însă, bineînţeles, nu se descurajează. Au pierdut una, dar vtor cîştiga cincisprezece.

— Cine e avocatul ? am întrebat pe un tânăr student dintre ascultătorii ce ascultau cu veneraţie. Aici erau o sumedenie de studenţi şi toţi erau tare «cuviincioşi. El m-a privit cu uimire.

—' Jules Favre ![52] răspunse el, în sfîrşit, cu o compătimire atît de dispreţuitoare, încît eu, bineînţeles, m-am ruşinat. Aşadar, am avuit prilejul să cunosc floarea elocvenţei franceze, chiar la izvorul ei principal, ca să zic aşa.

Dar astfel de izvoare sînt puzderie. Burghezul este pătruns de elocvenţă pînă în măduva oaselor. într-un rînd, am intrat în Pantheon să privim marii oameni. Era în afara orelor de program şi ni s-au cerut doi franci. Apoi, un invalid bătrân îşi venerabil luă nişte chei şi ne duse la cavourile din biserică. Pe drum ne vorbi însă tot ca un om obişnuit, molfăitul doar uşor vorbele din lipsă de 'dinţi. Dar .odată coborît în cavouri, începu numaidecît să intoneze cîntat, de cum ne duse la prima criptă.

— *Ci-gît Voltaire***,* Voltaire, acest mare geniu al minunatei Franţe. El a militat pentru dezrădăcinarea superstiţiilor, pentru istîrpirea ignoranţei, s-a luptat cu îngerul întunericului şi a înălţat făclia luminii. în tragediile sale a atins măreţia deşi Franţa îl avea deja de Corneille.

Vorbea, fără doar şi poate, după un text învăţat pe de rost. Cineva i-a scris cîndva pe hîrtie această conferinţă şi el o memorase pentru toată viaţa ; faţa lui bătrînă, blajină se lumina chiar de (mulţumire cînd începu să ne debiteze în stilul său pompos.

— *Ci-gît Jean-Jacqu.es Rousseau* — urmă el apropiindu-se de o altă criptă. Jean-Jacques, *„ Yhomme* de ia *nature el de la vârite*[6S].

♦ Fruntea feciorelnică. (Fr.) * * Aici odihneşte Voltaire. (Fr.)

Deodată mi-a venit sa rîd. Cu un stil pompos se poate vulgariza totul. De altfel, se şi vedea că bietul bătrân, vorbind despre *nature el verile,* nu înţelegea de loc despre ce este vorba.

—• Ciudat ! i-am spus eu. Au fost doi oameni mari şi unul i-a spus toată viaţa celuilalt mincinos şi rău, iar celălalt primului pur şi simplu că-i un prost.[54] Şi iată că aici s-au întîlnit şi stau aproape alături.

— *Monsiew, monsieur !* făcu invalidul, voind pesemne să obiecteze ceva, dar totuşi nu spuse nimic, şi, grăbit, mă duse spre o altă criptă.

— *Ci-gît Lannes,*[55] mareşalul Lannes, rosti el din nou cîntat, unul dintre cei mai mari eroi pe care i-a avuit Franţa, a'uît de mult înzestrată cu eroi. N-a fost numai un mare mareşal, un iscusit conducător de oşti, cu excepţia marelui împărat, dar s-a bucurat şi de suprema fericire. A fost prietenul...

— Ei da, a fost prietenul lui Napoleon, işpusei eu, dorind să scurtez discursul.

— *Monsieur !* Daţi-imi voie să vorbesc eu, mă întrerupse invalidul cu o voce iîntrucîtva supărată.

—• Vlorbeşte, vorbeşte, te ascult !

—• Dar el s-a bucurat şi de suprema fericire. A fost prietenul marelui împărat. Nici unul dintre ceilalţi mareşali n-au avut fericirea să devină prietenul marelui om. Numai mareşalul Lannes a dobîndit această mare cinste. în timp ce el murea pe cîmpul de bătălie pentru patria isa...

— Ei da, un obuz i-a smuls ambele picioare.

—■ *Monsieur, monsieur !* Daţi-mi voie să vorbesc eu singur ! strigă invalidul cu glas aproape jalnic. Dumneavoastră cunoaşteţi, poate, toate acestea... Dar daţi-mi voie să povestesc şi eu !

Acest original voia grozav să povestească el singur, chiar dacă noi am fi ştiut toate acestea foarte bine.

■—■ în timp ce el murea, reluă el, pe cîmpul de bătaie pentru patria sa, împăratul, lovit drept lîn inimă şi deplîngînd marea pierdere...

— A venit la el să-şi ia rămas bun, făcui eu, împins de necuratul să-l întrerup din nou îşi, imediat, simţii că am făcut rău ; îmi fu chiar ruşine.

8*

— *Monsieur, monsieur!* spuse bătrînul, prdvindu-mă în ochi cu jale şi dojana şi clătinîndu-şi

capul cărunt. *Monsieur!* Ştiu, sîn't încredinţat că dumneavoastră cunoaşteţi toate acestea, poate chiar mai bine ca mine. Dar m-aţi luat chiar dumneavoastră ca să vă conduc : aşadar, daţi-mi voie să vorbesc eu singur. Nu mai am mult...

— împăratul, lovit drept în inimă şi deplîngînd (dar vai, în zadar !) marea pierdere pe care o suferiseră el, armata şi întreaga Franţă, s-a -apropiat de patul lui de moarte şi prin >acest al său ultim .rămas bun a alinat cruntele suferinţe ale eroului săvîrşit din viaţă aproape sub ochii comandantului său de oşti. *Cest Uni, monsieur!* * adăugă el, privindu-mă dojenitor şi pomi mai departe.

— Iată aici încă o criptă ; eh, dar aici sînt... *quelques se-nateurs*** ! adăugă el nepăsător şi arătă neglijent cu capul alte cîteva cripte ce se aflau în apropiere. Toată elocvenţa lui se consumase pentru Voltaire, Jean-Jacques şi mareşalul Lannes. Era un exemplu direct, un exemplu popular, ca să spun aşa, de dragoste pentru elocvenţă. Oare, într-adevăr, toate aceste discursuri ale oratorilor din Adunarea Naţională, din Convenţie şi din cluburi la care poporul participa aproape direct şi cu ajutorul cărora el se reeducase, îi lăsaseră numai o singură urmă : dragostea pentru elocvenţă de dragul elocvenţei ?

CAPITOLUL VIII

Biibri şi Ma biche

Dar ce fac *epuzele ? Epuzele* prosperă, cum am mai spus. Apropo : de ce, o să mă întrebaţi, scriu *epuze* în loc de soţii ? Pentru că e un cuvânt pompos, domnilor, iată de ce. Cînd începe să vorbească în stil pompos, burghezul spune întotdeauna : *mon epouse.* Şi deşi în alte păturI ale societăţii se

* Am terminat, domnule I (Fr.) ** Cîţiva senatori. (Fr.)

spune simplu, ca pretutindeni, de altfel, *ma femme* — adică nevasta mea, e -mai bine totuşi să urmăm spiritul naţional al majorităţii şi al exprimării pompoase. E mai caracteristic. Afară de asta, mai există şi alte denumiri. Cînd burghezul se înduioşează sau vrea să-şi înşele soţia, el îi spune întotdeauna : *ma biche**. Şi, dimpotrivă, o soţie iubitoare aflată într-un acces de cochetărie graţioasă, îi spune iubitului ei burghez : *bribii* **, ceea ce-l face pe burghez să fie foarte mulţumit la jîndul său. *Bribii* şi *ma biche* înfloresc mereu, iar acum mai mult ca oricînd. Afară de asta, aşa e stabilit {şi aproape ifără nici o discuţie), că *ma biche* şi *bribri* trebuie să servească în vremurile noastre agitate drept model de virtute, bună înţelegere şi de stare paradiziacă a societăţii în pofida aiurelilor mîrşave ale absurzilor de vagabonzi-comunişti : afară ide asta, *bribri* devine, cu fiece an, tot mai conciliant şi mai conciliant în relaţiile conjugale. El înţelege că orice ai spune, oricum ai aranja lucrurile, nu poţi înfrîna o ma *biche,* că parizianca este creată pentru amant, că este aproape cu neputinţă ca soţul să se lipsească de „frizură"[58] şi de aceea itace, bineînţeles, atîta timp cit are încă bani adunaţi prea puţini şi cît timp nu şi-a procurat încă multe lucruri. Atunci însă cînd şi una şi cealaltă se îndeplinesc, *bribri* devine, în general, mai exigent, pentru că începe să se respecte grozav. Atunci începe să-l privească altfel şi pe Gustave, mai ales dacă acesta mai este pe deasupra şi un coate-goale şi nu are multe lucruri. îndeobşte parizianul, de îndată ce are ceva bănişori, doreşte să se Însoare şi îşi alege o logodnică cu bănişori. Mai mult : în prealabil se face socoteala şi dacă se constată că francii şi lucrurile sînt în număr egal, dintr-o parte şi din cealaltă, atunci căsătoria se face. Asta se petrece pretutindeni la fel, aici însă legea egalităţii buzunarelor a devenit un obicei deosebit. Dacă, de pildă, logodnica are măcar o centimă în plus, ea nu va fi dată unui pretendent care are mai puţin, ci caută un *bribri* mai potrivit. Afară de asta, căsătoriile din dragoste devin din ce în ce mai imposibile şi sînt isocotite aproape indecente. Acest înţelept obicei al egalităţii obligatorii a buzunarelor şi al căsătoriilor de ca-

+ Căprioara mea. (Fr.) ** PăsŞricji. (Ft,i

pitaluri este încălcat foarte rar şi, cred, mult mai rar ca în orice alt lac. Burghezul a aranjat foarte bine în folosul său posesiunea banilor soţiei. Iată de ce el este gatia, în multe cazuri, ;să treacă cu vederea aventurile *biche-i* sale şi să nu observe unele lucruri supărătoare, pentru că atunci, adică în caz de ceartă, se poate ridica în mod neplăcut problema zes-itrei. Afară de asta, dacă *ma biche* începe uneori să poarte jochii prea elegante, care -îi depăşesc posibilităţile, *bribri,* deşi a observat totul, accepită în isinea sa, pentru că în felul acesta nevasta âi va cexe mai puţini bani pentru toalete. Atunci *,ma biche* este mult mai conciliantă. Şi, în sfîrşit, deoarece căsătoria este, de cele mai multe ori, o căsătorie a capitalurilor si lumea se preocupă prea puţin dacă există o atracţie reciprocă, nici *bribri* nu se dă în lături să dea tînooale şi prin alte părţi, neglijînd-o pe *ma biche.* De aceea, cel mai bine este să nu se stingherească unul pe celălalt. Atunci şi în casă este mai multă înţelegere şi gungureala drăgăstoasă a celor două nume drăguţe : *bribri* şi *ma biche* răsună tot mai des şi mai des între soţi. Şi, în sfîrşit, dacă

e să spunem totul, Munci *bribri* a reuşit să se asigure de minune şi pentru această împrejurare. Comisarul de poliţie este în orice clipă la dispoziţia lui. Asta, conlorm legilor pe care el singur şi le-a aranjat pentru el. iln cel mai rău caz, prinzîndu-i ipe amanţi *en flagrant delit,* iîi poate omorî pe amîndoi şi nu va răspunde de loc pentru asta. Ma *biche* ştie acest lucru, î'l laudă chiar ea. Tutela îndelungată a adus-o pe *ma biche* pînă acolo, încât ea nu cîrteşte şi nu visează, ca lîn alte ţări barbare şi caraghioase, să înveţe, de pildă, în universităţi, să participe la -şedinţe în cluburi şi să fie deputat. Ea vrea să rămînă în actuala stare aeriană şi de canar, oa să spun aşa. Este îmbrăcată, iînmănuşată, dusă la plimbare ; dansează, mănîncă bomboane, e luată, în aparenţă, drept o regină şi, în aparenţă, bărbaţii se fac praf în faţa ei. Această formă de relaţii a fast elaborată uimitor de reuşit şi de cuviincios. într-un cuvînt, relaţiile cavalereşti sînt respectate şi ce-iar trebui mai mult ? Doar Gustave nu-i va fi luat. De asemenea, n-are nevoie de ţeluri înalte, virtuoase în viaţă etc. etc. ; în lond, este tot o capitalistă şi o meschină, ca şi soţul ei. Cînd trec anii de canar, adică atunci cînd ajunge pînă acolo, înicît nu se mai poate minţi nicicum şi socoti canar, cînd posibilitatea de a avea un nou Gustave devine o absurditate evidentă, chiar

118

şi în cazul celei mai înflăcărate şi mai ambiţioase imaginaţii, atunci, deodată, *ma biche* se transformă rapid şi urîit. Dispar cochetăria, toaletele, şăgălnicia. Devine, de cele mai multe ori, foarte rea, foarte econoamă. Se duce la biserică, strînge bani împreună cu bărbatu-său şi vădeşte deodată, în toate privinţele, cinism ; apar deodată, oboseala, ciuda, instinctele brutale, inutilitatea existenţei, limbajul cinic. Unele din ele devin chiar şi neglijente. Bineînţeles, nu toate ; bineînţeles, există şi alte fenomene, mai luminoase ; bineînţeles, astfel de relaţii sociale există pretutindeni dar... aici totul este mai mult ca oriunde pe propriul său teren, este mai original, mai specific, mai complet, aici totul este mai naţional. Aici este izvo-,rul şi germenele acelei forme sociale burgheze care domneşte acum în întreaga lume sub înfăţişarea imitării permanente a acestei mari naţiuni.

Da, iîn aparenţă, *ma biche* este o regină. E greu să-ţi şi imaginezi ce politeţe rafinată, ce atenţie insistentă o înconjoară pretutindeni în societate şi pe stradă. [Rafinamentul este uimitor ; ajunge uneori pînă la un astfel de imanilovism," încît un om cinstit nici n-ar putea suporta asta. Viclenia vădită a prefăcătoriei l-ar jigni pînă în adîncul inimii. Dar *ma biche* este ea însăşi 'foarte vicleană şi... ei asta îi şi trebuie... Va lua întotdeauna ceea ce i se cuvine şi va prefera întotdeauna să recurgă la viclenie dedît să procedeze cinstit, deschis ; după părerea ei, este şi mai sigur şi jocul e mai mare. Or, jocul, intriga Sînt totul pentru *ma biche;* în asta constă principalul. In schimb, cum se îmbracă, cum merg pe stradă I Ma *biche* este afectată, fandosită, nenaturală toată, dar tocmai asta atrage, mai ales pe oamenii blazaţi şi, în parte, desfrânaţi, care au pierdut gustul pentru frumuseţea proaspătă şi autentică. Ma *biche* nu-i de loc cultivată, are minte şi inimă de pasăre, dar, în schimb, este graţioasă, iîn schimb deţine ne-numărate secrete ale unor astfel de isprăvi şi de tertipuri, încît te supui şi o urmezi ca pe o noutate picantă. Este chiar rareori frumoasă. Are chiar ceva răutăcios pe faţă. Dar asta nu-i nimic : această faţă este mobilă, şăgalnică şi posedă secretul de a simula în cel mai înalt grad sentimentele, firescul, îţi place, poate, la ea nu faptul că prin această simulare realizează firescul, ci te farmecă însuşi acest proces al realizării simulării, te farmecă arta. Unui parizian îi este de cele mai multe ori totuna : dragoste adevărată sau o bună

119

simulare a dragostei. Şi chiar îi place poate mai mult simularea. La Paris se manifestă din ce iîn ce mai mult o concepţie orientală asupra femeii. Camelia este din ce în ce mai mult la modă. „Ia banii şi minte bine, adică simulează dragostea", iată ceea ce i se cere Cameliei. Aproape tot atita i se cere şi unei *epouse,* şi, cel puţin, amîndoi sînt mulţumiţi şi cu asta, şi de acea Gustave este îngăduit în tăcere şi cu condescenţă. Pe deasupra, burghezul ştie că la bătrâneţe *ma biche* îşi va însuşi întru totul interesele lui şi îi va fi cel mai zelos ajutor la strîngerea banilor. Ea îl ajută extrem de mult chiar şi în tinereţe. Duce uneori întreg comerţul, ademeneşte pe cumpărători, într-un cuvînt, este mâna lui dreaptă, vînzăto-rul-şef. Şi atunci cum să n-o ierţi pentru un oarecare Gustave ? Pe stradă, femeia este de neatins. Nimeni n-o va jigni, toţi se dau la o parte în faţa ei, nu ca la noi, unde o femeie, cît de cît tînără, nu poate să facă doi paşi pe stradă fără ca un bărbat, cu un aer marţial sau libidinos, să nu-şi arunce ochii sub borul pălăriei ei şi să nu i se prezinte.

De altfel, cu toată existenţa lui Gustave, forma obişnuită, tradiţională de relaţii dintre *bribri* şi ma *biche* este destul de drăguţă şi, adeseori, chiar naivă. îndeobşte, străinii — asta mi-a sărit în ochi — sînt aproape toţi incomparabil mai naivi decît ruşii. E greu de explicat aceasta mai amănunţit : trebuie

să vezi singur. *Le Russe este sceptique et moqueui* * spun francezii despre noi, şi asta aşa este. Sîntem mari cinici, preţuim mult mai puţin ceea ce este al nostru, nici nu iubim chiar ceea ce este al nostru, cel puţin nu-l respectăm în cel mai înalt grad, neînţelegîrid exact despre ce este vorba ; ne băgăm iîn interesele europene, general omeneşti, fără să facem parte din nici una dintre aceste naţiuni, şi ide aceea, în mod firesc, privim totul mai Tece, parcă din obligaţie şi, în orice caz, mult mai abstract. De altfel, m-am abătut şi eu de la subiect. *Bribri* este uneori extrem de naiv. Plknbîndu-se, de pildă, în jurul havuzurilor, el începe să-i explice biche-i lui de ce ţâşneşte în sus apa din havuz, îi explică legile naturii, se făleşte faţă de ea, plin de rnîndrie naţională, cu frumuseţile pădurii Boulogne, cu jocul *des grandes* eaux** din

*** Rusul este sceptic şi batjocoritor. (Fr.) ** Marilor havururi. (Fr.)**

120

Versail'les, cu succesele împăratului Napoleon şi cu *gloire militaiie;* se delectează cu curiozitatea şi satisfacţia ei şi este foarte satisfăcut de asta. Cea mai vicleană *ma biche* se poartă de asemenea destul de duios cu soţul ei, adică nu că ar simula într-un fel oarecare, ci duios, dezinteresat în ciuda chiar a „frizurii" soţului. Bineînţeles, eu nu pretind, ca diavolul lui Lesage[58], să ţpot ridica acoperişurile de pe case. Povestesc numai ceea ce mi-a sărit în ochi, ceea ce mi s-a părut. *„Mon mari n'a pas encoie vu la mei"* * spune cîte una dintre ma *biche* şi glasul ei exprimă o sinceră şi naivă compătimire. Asta înseamnă că bărbatu-său nu s-a dus încă niciodată undeva la Brest sau Boulogne să vadă marea. Trebuie ştiut că burghezul are unele cerinţe cît se poate de naive şi cît se poate de serioase, care aproape că au ajuns o obişnuinţă general burgheză. Burghezul, de pildă, în afară de cerinţa de a strînge bani şi de cerinţa elocvenţei, mai are ancă două ceTinţe, două cerinţe cît se poate de legitime, consfinţite de un obicei general şi faţă de oare se comportă extraordinar de serios, aproape chiar patetic. Prima cerinţă este *voii la mei,* să vadă marea. Parizianul trăieşte şi face negoţ uneori toată viaţa la Paris, fără să vadă marea. De oe să vadă marea ? Nici el singur n-o ştie, dar doreşte cu toată ardoarea, din tot sufletul j amânând călătoria din an !în an, pentru că, de obicei, îl reţin afacerile, lîi duce dorul şi soţia îi împărtăşeşte sincer acest dor. îndeobşte, aici e vorba de foarte multă sensibilitate pe care eu o respect. Şi, în sfârşit, reuşeşte să-şi facă rost de bani şi de timp ; se pregăteşte şi pleacă pentru cîteva zile „să vadă marea". întors, povesteşte, plin de emfază şi cu entuziasm, impresiile — soţiei sale, rudelor, prietenilor, şi apoi toată viaţa îşi aminteşte cu plăcere că a văzut marea. O altă cerinţă legitimă şi nu mai puţin puternică, mai ales a burghezului parizian, este se *loulei dans l'heibe* **. Pentru că parizianului, ieşind din oraş, îi place grozav de mult şi chiar consideră drept o datorie să se tăvălească prin iarbă şi o face chiar cu demnitate, simţind în felul acesta că se contopeşte *avec la natuie* ***. Şi mai ales

*** Soţul meu n-a văzut Încă marea. (Fr.) ** Să se tăvălească prin iarbă. (Fr.) *** Cu natura. (Fr.)**

121

îi place in mod deosebit dacă cineva se uită la el. îndeobşte, parizianul, ieşind din oraş, consideră ca o datorie imediată de a deveni mai degajat, mai jucăuş, chiar mai brav, într-un cuVînt, să pară mult mai firesc, un om mult mai aproapiat */de la natuie. L'homme de la natuie et de la verile.* Oare nu de la Jean-Jacques s-a manifestat în burghez acest intens respect faţă de *la natuie ?* De altfel, ambele aceste cerinţe : *voii la mei* şi se *loulei dans l'heibe,* parizianul şi le permite de cele mai multe ori atunci cînd şi-a istrîns o avere, într-un cuviînt, atunci cînd începe să se respecte pe el însuşi, să fie mîindru de el şi să se considere un om făcut. Se *loulei (lans l'heibe* este chiar de două şi chiar de zece oxi mai dulce atunci cînd asta se petrece pe propriul lui pămînt, cumpărat cu banii munciţi. îndeobşte, burghezului îi place cînd se retrage din afaceri să-şi cumpere undeva o bucată de pămînt, să-şi facă rost de o icasă, o livadă, un gând, să aibă găini şi o vacă. Şi chiar dacă toate acestea sînt de cele mai microscopice dimensiuni, nu-i nimic : burghezul e cuprins de cea mai copilăroasă şi cea mai înduioşătoare admiraţie : „Mon *aibie, mon mui" *, îşi* repetă el în sinea lui şi tuturor celor pe care îi cheamă la el, în orice clipă, şi apoi nu conteneşte să-şi repete asta cît trăieşte. Aici e mai plăcut ca oriunde se *iouler dans l'heibe.* Pentru ca să-şi îndeplinească această datorie, îişi face neapărat o pajişte în faţa casei. Cineva povestea că la un burghez nu creştea de loc iarba pe locul pe care îl destinase unei pajişti. O îngrijea, o stropea, punea brazde groase de iarbă pe deasupra, dar, cum «ra nisip, iarba nu se prindea şi nu creştea. Aşa se întîmplase să fie locul di» faţa casei lui. Atunci, se spune că el şi-a cumpărat un gazon artifical. S-a dus anume la Paris să-l aducă ; şi-a comandat un cerc de iarbă, lat de-un stînjen iîn diamentru, şi întindea acest covoraş cu iarbă înaltă în fiecare după-amiază ca să se mintă şi să-şi potolească cerinţa legitimă de a se tăvăli prin iarbă. Se prea poate să te aştepţi la aşa ceva din partea unui burghez în primele

* Copacul meu, zidul meu. (Fr.) ' """ .[., '-.,«.
122
clipe de înaintare stîrnite de proprietatea pe care a dobîn-dit-o, aşa că din punct de vedere moral nu-i nimic neverosimil dn asta.
Dar acum două cuvinte şi despre Gustave. Bineînţeles, că Gustave este, ca şi burghezul, adică un vînzător, un negustor, un funcţionar, *homme de letties,* ofiţer. Gustave nu este însurat, dar este şi el un *biibii.* Dar nu este vorba de asta, ci în ce se maschează şi cum se drapează, ce vrea să pară şi ce penaj poartă acuma. Idealul lui Gustave se schimbă în raport cu epoca şi se reflectă întotdeauna ân teatru în forma care (Se poartă ân societate. Burghezului îi place grozav vodevilul, dar şi mai mult iii iplace melodrama. Vodevilul modest şi vesel este singura operă de artă care este aproape netransplanta-bilă pe un alt teren, poate trăi numai în locul unde s-a născut ; ia Paris, vodevilul, deşi îl atrage pe burghez, nu-'l satisface pe deplin. Burghezul îl consideră totuşi că e un fleac. EI vrea ceva înalt, vrea nobleţe nespusă, vrea sensibilitate, iar melodrama conţine toate astea. Parizianul nu poate să trăiască fără melodramă. Melodrama nu va imuri cît timp va trăi burghezul. Interesant este că acum, însuşi vodevilul se transformă. Deşi tot mai e vesel şi foarte hazliu ca şi mai înainte, acum însă începe să i se altoiască un alt element: morala. Burghezului îi plaoe grozav de mult şi consideră că acum este o datorie a sa. sfîntă şi necesară, de a face, cu orice prilej, morală, atât sieşi cît şi biche-i sale. In afară ide asta, acum, burghezul domneşte neîngrădit de nimic. El este puterea. Iar autoraşii vodevilurilor şi melodramelor sînt întotdeauna slugarnici şi întotdeauna caută să linguşească puterea. Iată de ce acum burghezul triumfă, chiar atunci cînd este prezentat ca un caraghios, şi la isfîrşit i se spune Întotdeauna că totul merge foarte bine. Trebuie să credem că asemenea vorbe îl liniştesc de-a binelea. Orice om slab de lînger, care nu este complet sigur de reuşita celor ce face, simte o dorinţă chinuitoare de a^şi dovedi contrariul, de a-şi da curaj, de a se linişti. începe chiar să creadă în semne aducătoare de bine. La fel se petrece şi aici. în melodramă însă se pun ân evidenţă însuşiri superioare, învăţăminte (înalte. Aici nu mai este vorba de humor. Aici este triumful patetic a tot ceea ce iubeşte *hribii* şi-i place, Cel mai imullt îi place liniştea po-
123

litică şi dreptul de a aduna bani cu scopul de a-şi aranja tihnit viaţa. In acest spirit se scriu acum şi melodramele. Aşa apare îşi Gustave. Văzîndu-l pe Gustave, se poate întotdeauna afla tot ceea ce ;în clipa respectivă *bribri* consideră drept un ideal al nobleţei nespuse. înainte, demult, Gustave apărea ca un poet, pictor, geniu nerecunoscut, hăituit şi chinuit de nedreptate. Se lupta plin de curaj şi se termina întotdeauna în aşa fel, încât vicontesa, care, suferea în taină din pricina lui, dar lîi era indiferentă şi o dispreţuia, îl însura cu pupila sa Cecile, care, deşi pînă atunci nu avusese o leţcaie, deodată căpăta o puzderie de bani. De obicei, Gustave se împotrivea şi refuza banii. Dar iată că ila o expoziţie, tablourile lui se bucurau de mare succes. De îndată, în locuinţa lui ise năpusteau trei milorzi caraghioşi şi-i propuneau o mie de franci pentru tabloul viitor. Gustave îşi bătea joc, dispreţuitor, de ei şi, cuprins de o amară desperare, declara că toţi oamenii .sînt nişte ticăloşi, nedemni de penelul lui, că el nu va accepta ca arta, arta sfîntă, să fie profanată de nişte pigmei care pînă atunci n-au băgat de seamă cit este el de mare. Dar deodată apărea vicontesa şi anunţa că Cecile moare de dragoste pentru el şi că de aceea el trebuie neapărat să picteze. Aici însă Gustave îşi dădea seama că vicontesa, fostul său duşman, din cauza căreia nici unul din tablourile sale nu ajunsese la vreo expoziţie, îl iubea în taină, că .ea Se răzbunase pe el din gelozie. Bineînţeles, Gustave lua pe loc banii de la cei trei milorzi, înjurîndu-i încă o dată, lucru care-i făcea pe toţi trei să rămînă foarte mulţumiţi, apoi alerga la Cecile, accepta să ia milionul ei, o ierta pe vi-contesă care pleca la moşie şi, uninidu^se prin căsătorie legală, începea să aducă pe lume copii, .să poarte flaneluţe de iinet, *bonnet de coton* şi să se plimbe cu ma *biche* seara, pe lîngă havuzurile binefăcătoare, care prin murmurul lor uşor îi aminteau, bineînţeles, de permanenta, trainica şi liniştita lui fericire păraîntească.
Uneori, se întîmplă ca Gustave să nu fie un vînzător, ci un orfan oarecare, prăpădit şi amărît, dar cu sufletul plin de-o nobleţe nespusă. Şi deodată se dovedeşte că el nu este cîtuşi de puţin un orfan, ci fiul legitim al lui Ro'thschild. Apar milioanele, dar Gustave, plin de mândrie şi dispreţ, refuză aceste milioane. De ce ? Aşa trebuie de dragul elocvenţei,
124
Dar iată că apare în fugă *madame* iBeaupre, nevastă de bancher, îndrăgostită de el şi la al cărei bărbat ed e funcţionar. Ea-l anunţă că Cecile e gata să moară din dragoste pentru el şi că el trebuie s-o

salveze. Gustave. îşi dă seama că *madame* Beaupre este îndrăgostită de dânsul, la milioanele şi, arun-cîndu-le tuturor vorbele cele mai ofdinare pentru că în tot neamul omenesc nu există nobleţe nespusă ca a lui, se duce la Cecile şi o ia în căsătorie. Nevasta bancherului pleacă la moşie. Beaupre triumfă pentru că nevasta lui, care fusese la marginea prăpastiei, rămâne tot curată şi imaculată, iar Gustave face o droaie de copii şi în fiecare seară se plimbă în jurul havuzurilor binefăcătoare care, prin clipocitul apei, îi aduc aminte de etc. etc. etc.

Acum iînsă această nobleţe nespusă este de cele mai multe ori arătată sau în persoana unui ofiţer, sau a unui inginer militar sau a 'altcuiva de acelaşi soi, dar de cele mai multe ori într-a unui militar şi, neapărat, cu panglica Legiunii de Onoare „câştigată cu slîngele său". La drept vorbind, panglica asta este îngrozitoare. Cel care o poartă devine atîit de înfumurat, încât aproape că nu-l mai poţi întâlni, nu poţi călători în acelaşi vagon cu el, nici să stai la teatru lângă el şi nici să dai de el într-un restaurant. Aproape că te scuipă în faţă, se împăunează fără ruşine faţă de dumneata, gîfîie, se înăbuşă de atîta semeţie, aşa încît dumitale, în cale din urmă, ţi-e greaţă, ţi se revarsă fierea şi eşti nevoit să trimiţi după doctor. Dar francezilor le place asta foarte mult. Mai e de remarcat că ân teatru se acordă acum o atenţie deosebită şi lui *monsieur* Beaupre, mult mai mult ca înainte. Beaupre, bineînţeles, a strîns mulţi bani şi a striîns şi foarte multe lucruri. El este un om deschis, simplu, .puţin caraghios datorită obiceiurilor sale burgheze şi faptului că e soţ ; dar el este bun, cinstit, mărinimos şi de o nobleţe nespusă, chiar în acel act în care trebuie să sufere din cauza bănuielii că *ma biche* îl înşală. Totuşi, mărinimos, el se hotărăşte s-o ierte. Bineînţeles că la urmă se dovedeşte că ea este pură ca o porumbiţă, că n-a făcut decît să glumească, cochetând icu Gustave, şi că *bribri,* care o copleşeşte cu mărinimia lui, îi este mai scump ca orice. Bineînţeles că Cecile, ca şi înainte, nu are nici o leţcaie numai !în primul act, dax mai târziu

apare milionul. Gustave este mindru şi de o nobleţe pdină de 'dispreţ ca lîntotdeauna, numai că e mai semeţ pentru că e militar. Tot ce are el mai scump pe lume este crucea câştigată prin sînge şi *„l'epee de rnon pere"* *. Despre această sabie a tatălui său el vorbeşte fin orice moment, pretutindeni, fără rost j nici nu puteţi pricepe despre ce este vorba ; înjură, scuipă, dar toţi se ploconesc în faţa lui, iar spec-tatorii pllîng -şi aplaudă '(plîng ide-a binelea). Bineînţeles că jiu are nici un ban. Asta este *sine qua non.* Bineînţeles că *piadame* Beaupre este îndrăgostită de el, Cecile de asemenea, dar el nu bănuieşte dragostea Cecilei. Cecile gîfîie din cauza iubirii pe tot parcursul celor cinci acte. In sfârşit, începe să ningă, sau ceva în felul acesta ; Cecile vrea să se arunce pe fereastră, dar sub fereastră se. aud două împuşcături ; toţi se strîng în goană ; Gustave, palid, cu mâna legată într-o eşarfă, intră cu paşi rari nn scenă. Panglica lui cîşti-gată cu sînge îi strălucetşe pe haină. Calomniatorul şi seducătorul Cecilei a fost pedepsit. Gustave uită, în sfîrşit, că Cecile îl iubeşte şi că toate acestea sîn't uneltirile lui *piadame* Beaupre. Dar *madame* Beaupre este palidă, speriată şi Gustave îşi dă seama că ea îl iubeşte. Dar din nou răsună .o împuşcătură : Beaupre se sinucide de desperare. *Madame* Beaupre ţipă şi se năpusteşte spre uşă, dar apare însuşi Beaupre, tâfînd după ©1 o vulpe împuşcată sau aşa ceva. In felul acesta i-a dat o lecţie, pe care *ma biche,* n-are s-o uite niciodată. Ea se lipeşte de pieptul lui *bribri* care-i iartă totul. Şi deodată apare şi milionul Cecilei, şi Gustave se revoltă din nou. Nu vrea să >se însoare. Gustav se încăpăţînează, Gustave înjură oridinar. Gustave trebuie neapărat să înjure cu cuvinte urîte şi să scuipe pe milion, că altfel burghezul nu-l va ierta. Altfel, nobleţea nespusă nu va exista în suficientă măsură. Vă rog să nu credeţi cumva că burghezul s-a contrazis. Nu fiţi îngrijoraţi. Milionul nu va ocoli perechea fericită. El este inevitabil, şi la sfîrşit apare întotdeauna drept răsplată pentru virtute. Burghezul nu^şi trădează convingerile. La sfîrşit, Gustave ia milionul Cecilei, iar apoi încep inevitabilele havuzuri, bonetele, clipocitul apei etc. etc. în felul acesta este şi multă sensibilitate, şi nobleţe nespusă

* Sabia tatălui meu. (Fr.)

cu carul, şi Beaupre, care triumfă şi-i copleşeşte pe toţi cu virtuţile sale familiale, 'dar mai ales, mai ales milionul în Chip de destin sau lege a naturii, căruia i Se acordă toartă cinstea, slava şi închinarea etc. etc. *Bribri* şi *ma biche* ies de la teatru absolut mulţumiţi, liniştiţi şi consolaţi. Gustave âi însoţeşte şi, ajutînd-o (pe *ma biche* a altuia să se urce în fiacru, îi sărută pe furiş mînuţa... Şi totul merge aşa cum se cuvine.